Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 38 (10330) | 1977 чылдың февраль 15, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

«САЛЮТ — 5»: ОРБИТАДА АЖЫЛ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Орбитаның «Салют-5» станциязында космонавтылар Виктор Горбатконуң болгаш Юрий Глазковтуң ажылы үргүлчүлевишаан.

Космоска ужудуушкун байдалдарынга таарыштыр тургускан ажылдарны кылырының дуржулгазын мөңнээр база эртем шинчилелдерин чорударының аргаларын калбартыр дээш космонавтылар станцияның иштинде саналга машиналарының бирээзин ажылдаар кылдыр катап тургузар талазы-биле операцияларны чедиишкинниг күүседип, станцияның оон-даа өске системаларының чамдык блоктарын болгаш агрегаттарын сөлааннар.

Медицина шинчилелдериниң программазын ёзугаар «Полином—2М» дээр хөй фуниционалыг аппаратураның дузазы-биле электрокардиографтыг долу шинчилелди күүсеткен.

Амгы үеде «Салют-5» станцияның орбитазының хемчээлдери мындыг:

— Чер кырындан эң-не ыраары (апогейге)—274 километр;

— Чер кырынче эң чоокшулаары (перигейге)—253 километр;

— долганыр үези—89,5 минута;

— орбитаның ийленчээ—51,6 градус.

Космонавтылар Горбатконуң болгаш Глазковтуң кадыкшыл байдалы эки. Ужудуушкун уламчылавышаан.

ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА, РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХЕРӘЭЖЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле социалистиг чарышты 1976 чылда республикада хөрәәженнер чөвүлелдери калбарткан. Оон түңнелдерин облпрофчөвүлелдиң президиумунуң болгаш республиканың хөрәәженнер чөвүлелиниң каттышкан хуралынга чугаалажып көргеш, тиилекчилерни тодараткан.

Районнарның болгаш хоорайларның хөрәәженнер чөвүлелдериниң ортузунда чарышка бирги черни **Чөөн-Хемчик районунуң хөрәәженнер чөвүлелин** (СЭКП райкомунуң хөрәәженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызының эргелекчизи В. М. Килчен, районнуң хөрәәженнер чөвүлелиниң даргазы Н. Д. Кара-Сал) бирги черни эәлээн деп санаан, республиканың хөрәәженнер чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринге кирир бижээн дугайында шынзылга-биле кады бирги чергениң дипломун тыпсырын шиитпирлээн.

Ийиги черни эәлээн **Улуг-Хем районунуң хөрәәженнер чөвүлелинге** (СЭКП райкомунуң хөрәәженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызының эргелекчизи Д. С. Ондар, районнуң хөрәәженнер чөвүлелиниң даргазы М. М. Шожукпан) республиканың хөрәәженнер чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринге кирир бижээн дугайында шынзылга-биле кады ийиги чергениң дипломун тыпсыр.

Үшкү черде—**Эрзин районнуң хөрәәженнер чөвүлели** (СЭКП райкомунуң хөрәәженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызының эргелекчизи С. К. Байыр-оол, районнуң хөрәәженнер чөвүлелиниң даргазы Т. С. Седипкова). Ол чөвүлелди республиканың хөрәәженнер чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринге кирир бижиир дугайында шынзылганы болгаш вымпелди тыпсырын шиитпирлээн.

Будуруулгелерде, организацияларда, колхозтарда болгаш совхозтарда хөрәәженнер чөвүлелдериниң ортузунда чарышка бирги черни **«Хемчик» совхозта, ийиги черни республика типографиязында, үшкү черни Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозунда хөрәәженнер чөвүлелдери** эәлээн. Республиканың хөрәәженнер чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринге кирген дугайында шынзылганы оларга тус-тус тыпсыр.

Чарышка эки киришкен чер-черде хөрәәженнер чөвүлелдериниң он хире даргалары идепкейлиг, эки ажылдааны дээш шаңнатканнар.

АМЫДЫРАЛЧЕ ХАНЫЛААР

Идеологтуг ажылдың чугула участогу, массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң шылгаттынган чепсээ болур лекция пропагандазы улам-на калбарып орар. Республиканың чурттакчылыг бүгү черлериниң ажылчы чоннары лекторнуң кажан келирин четтикпейн манап, оон кылган илеткелдерин, лекцияларын улуг сонуургал-биле дыннап турар. Ол ындыг-даа болур ужурлуг. Чүге дээрге марксисчи-ленинчи теорияны, эртем-техниканың болгаш культураның чедиишкиннерин шингээдип алырынче совет кижилернин чүткүлү улуг.

Чүгле эрткен ийи чылдарның дургузунда бистин республикага 45 муң ажыг лекция номчуттунган, оларны 1 миллион 70 муң ажыг кижи дыннаан.

СЭКП-ниң төөгүлүг XXV съездизиниң партиянын болгаш чоннуң амыдыралында болдурганы политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү лекция пропагандазын калбартырынга канчаар-даа аажок улуг салдарны чедирген: оон хемчээли калбарган, арга-методу хөй янзы хевирлиг апарган. Республиканың «Билиг» нинтилелиниң чер-черде организациялары партиянын XXV съездизиниң шиитпирлерин база СЭКП ТК-ның пленумнарының материалдарын ажылчы чоннарга тайылбырлап чедирер, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң өндүр улуг программаларын амыдыралга боттандырарынче күш-ажылчы коллектив, ажылдакчы бүрүзүн мобилизастаар талазы-биле улуг ажылдарны боттандырып келген болгаш боттандырып-даа турар.

Ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезинче биче эвес кичээнгей салдынып турар. Ынчангаш чыл бүрүде номчуттунуп турар лекцияларның 60 ажыг хуузунуң нинтилел-политиктиг темаларга хамааржып турары таварылга эвес.

Лекторнуң нинти билиин, профессионал деннелин бедидер талазы-биле эге организациялар эвээш эвес ажылдарны боттандырып турар. Маңаа дараазында чижекти көргүзүп болур. Чүгле партиянын XXV съездизиниң материалдарын чоога таныштырарының талазы-биле бистиң лекторларывыс болгаш агитаторларывыс 3 муң ажыг лекцияны номчаан болгаш 115 семинарны организастаан.

Боттарының ажылынга кызымак чоруу-биле чоннуң хүндүткелин чедип алган дуржулгалыг лекторлар республикада хөй. Оларга Кызылда О. А. Толгар-оол, В. А. Копеёл, А. Ф. Емельянов, С. Б. Хисамиденов, К. О. Шактаржык, Эрзинде С. С. Норбу, Барыын-Хемчикте Г. Ф. Мананков болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Лекторларның санының доктаамал өзүп турарын «Билиг» нинтилелиниң чер-черде эге организацияларының ажылында эки үүлдериниң бирээзи деп санаар апаар. Чүгле эрткен чылдың дургузунда нинтилелдиң кежигүннеринге 582 кижи немешкен. Чөөн-Хемчик, Эрзин, Таңды, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның эге организациялары боттарының ажылын сөөлгү чылдарда элээн экижиткен.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш бедиткен хүлээлгелерин чедиишкиннег боттандырарынга лекция пропагандазы улуг рольду ойнаар ужурлуг. Онгу беш чылды бистиң партиявыс будуруулгениң ажыктыын бедидериниң болгаш бүгү участокларга ажылдың шынарын экижидериниң беш чылы деп адаан. Лекция пропагандазының дээштинин бедидериниң талазы-биле бисте чамдык эки дуржулга чыгдынган, ону бүгү талазы-биле нептередир апаар.

Тудуг экономиказының болгаш тудугнуң техниктиг депшилгезиниң талазы-биле Кызылда организастаттынган улусчу университет ам он ажыг чыл дургузунда ажылдап турар. Университет чамдык айтырыглар талазы-биле кичээлдерни будуруулге коллективтеринге эрттирерин калбаа-биле практикалап келген. Ол чорук коллектив кежигүннериниң мурнуңда туруп турар сорулгаларны сүмележип тургаш, шиитпирлээринге, ажылчыннарның ортузунга арга-дуржулга солчулгазын организастаарынга, мурнакчы дуржулганы нептерединге улуг идигин берип, тус-тус кижилерниң билиг мергежилин бедидеринге дузалап турар дээрзи билдингир. Ынчангаш Кызылдың тудугжулары университетти кичээлдеринге улуг сонуургалдыг олуржуп турар.

Бо болгаш лекция пропагандазының ажыктыг чоруун бедидеринге хамаарышкан өске-даа эки дуржулганы чер болганга нептередири чугула.

Ындыг болзажок лекция пропагандазы республикада нинтизи-биле эки деп чугаалап болбас. «Билиг» нинтилелиниң чоокта чаа- районнарга болуп эрткилээн конференцияларынга эге организацияларда инженер-техниктиг ажылдакчыларның эвээш санныг бооп турарынга, специалистериниң чон ортузунга эвээш лекция, беседа кылып турарынга хамаарыштыр шүүмчүлелдер хөй болган. Ылаңгыя Улуг-Хем районда көдээ ажыл-агый айтырыгларынга хамаарыштыр лекцияларның эвээш номчуттунуп турарын четпес деп санаар херек.

«Билиг» нинтилелиниң эге организациялары чер-черде партия, совет органнарының удуртулгазы-биле боттарының ажылын улам экижидип, Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур лекция пропагандазын улам күштелдирип, амыдырал-биле холбаар ужурлуг.

Чарышка кыйгырган

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтуң чылгычызы Арбын-оол Дөмүр-оолович Доктак ук ажыл-агыйга чылгы кадаргаңнадан бээр 24 чыл четкен, дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. Оон коданында бо хүннерде 313 баш чылгы бар, оларның бир үүзү төрүүр.

Амгы үеде чылгычының коданында байдал эки. Мал сдарладыр черинин оъдун бүрүнү-биле камнап ап, чылдың часкы үеларинде Өвүрнүң дескээринге болганчок болгулай бээр хат, шуурганыг хүннерге баш удур белеткении алганы база хынамчалыг. Ол Бин-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш Чөөн-Хемчикте «Искра» колхозтуң ажыл-ишчилериниң инициативазын номчуп танышкан болгаш аңаа сорук киргеп малчын онгу беш чылдың ийиги чылында төрүүр үүс баш безинден сезеңден эвээш эвес кулунну алырын хүлээнген.

— Чылгы малды кадарары белен эвес—деп, Арбын-оол Дөмүр-оолович чугаалап олурар.—Ону хүндүс одарладырындан ангыда дүшениг-не күүсеттээр херек. Ынчангаш чаңгыс кижиге чылгы кадарары берге бооргa колхоз баштаар чери менээ дузалакчы кадарчы кылдыр Дыртык-оол Монгушту томуйлаан. Ол база кара чажындан тура аът аразынга оскен болгаш дуржулгалыг чылгычы.

«Коммунизмче оруктуң» бо малчыннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн күш-ажылчы тиилелелериг уткуур дээш күженнишкиннег ажылдап турарлар. Олар чуртта калбарган Бүгү-эвилел социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, «Кызыл тук» колхозтуң мурнакчы чылгычызы Ооржак Ламаны социалистиг чарышче кыйгырган.

М. МАДОН.

Эгелекчилерни деткээн

ХАРЫЫ КЫЛДЫР

Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң Ак-Талда бода мал семиртилгезиниң бригадазы Бин-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш Чөөн-Хемчикте «Искра» колхозтуң инициативазын танышкан. Ында бо хүннерде 985 баш инекти хүр-чаагай тургузу азырап турар. Малдың чем курлавыры—сиген, силос, саван болгаш концентрат четчир.

Малчыннардан Коңгар Анай-оол 176 баш мыйыстыг бода малдың ажаалдазын экижидип, оларның аразындан ам торээн 20 инектиң 20 бызаазын менди камгалап алган. Чамыңа Кара-оол—154 инекти хүр кыштагладып, баштай төрүттүнген 30 бызааны бүрүнү-биле камгалап алган.

Бригада бо чылдың бирги кварталында 40 тонна эъттi күрүнеге дужаар тургаш, январының бирги чартынында-ла 52 тонна кылдыр дужаан, совхозтуң ниити планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылының дугайында СЭКП Төп Комитединиң докладалынга сорук киргеп малчыннар партияның кыйгырыынга харыы кылдыр күш-ажылчы чедиишкиннерни улам быжыглаарын, онгу беш чылдың бо ийиги чылында чүс инекке онаштыр сезенден эвээш эвес бызааны остурерин, күрүнеге дужаар инек бүрүзүнүң ортумак деназин 350 килограммдан кудулатпазын хүлээнгеннер. Бригадының ажыл-ишчилери амгы үеде «Коммунистиг күш-ажылдың коллективи» деп бедик ат дээш демисежип эгелээн.

Малчыннарның ажылынга трактористер Седин Маадыр-оол, Бора-Тараа Тараачы, Геннадий Бора-Тараа, Лакпа Маадыр-оол олар эки дузалажып, мал чеминиң соорт үлегер-чижектиг ажылдан турарлар.

К. МААДЫ.

Бин-Хем районда «Өөк» совхозтуң ирт кадарчызы Александр Тасыракович Кал-оол онгу беш чылдың ийиги чылының кыжын менди ажып турар. Оон коданында ирттер амгы үеде хүр, чаңгыс-даа баш хораваан.

Малчын эрткен чылын бир ирттен 3,3 кг дүк алыр тургаш, планын 4,4 кг кылдыр күүсеткен. А бо чылын ол оон-даа бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

А. Кал-оол «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш Чөөн-Хемчикте «Искра» колхозтуң ажыл-ишчилериниң инициативазын танышкаш, ону деткип, Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур сорулганы салган.

ЧУРУКТА: ирт кадарчызы Александр Кал-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧАРЖЫП ТУРАР МАЛЧЫННАР

Улуг Октябрьның 60 чыл оюнуң дугайында СЭКП ТК-ның докладалын Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң малчыннары изии-биле деткип, аңаа сорук киргеш боттарының хүлээлгелерин эде көрүп турарлар. Чижээ, совхозтуң Ирбижей бригадазының малчыны, Чаа-Суур кодээ Советтиң депутады коммунист Ойдуп Дүкчүү үүс баш төрүүр хойдан 91 хураган алыр, бир баштан 2,4 кг дүк кыргыыр дээш хүлээлгезин эде көрүп, 95 хураган, 2,8 кг дүк кылдыр күүседирин хүлээнген. Оон ангыда хоочун малчын хойнуң келир чайгы семиртилгезинде чугула кичээнгейни угландырар талазы-биле немелде хүлээлгени ап, социалистиг чарышче Түлүш Дагаажыктың кыйгырган. Ам оон коданында 317 төрүүр хойнуң ийи үүс хирези торээн, хураганнары шупту менди.

А оон чарыш салган хойжузу Түлүш Дагаажыктың коданында 152 хой торээн болгаш 155 хураганы бүрүн камгалап алдынган. Оларның деңгилдези эки. Малчын үүс баш хойга онаштыр 95 хураган алыр дээн сөзүн эәлээрге идегел улуг.

Бо ийи малчынның тайызында-даа мал чеми четчир. Сакманщиктерге оларның аалдарында чеде бергеи. Олар боттарының күш-ажылын Улуг Октябрьның 60 чылынга тураскаадыр, шалынчы, шудургу ажылдан турарлар.

Н. ДАМДЫН.

УЛАМ СОРУК КИРГЕН

Бин-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң болгаш бистиң районда «Искра» колхозтуң ажыл-ишчилериниң инициативазын «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчулары танышкан. Ону чүүлдүгзүнүп деткээн, ажыл-ишчилер боттарының мурнунга чаа-чаа сорулгаларны салган.

«Октябрь 30 чылы» колхоз онгу беш чылдың ийиги чылында хойнуң баш санын 14.750 баш чедирер деп сорулганы, бо эгелээшкинни танышкаш, салган.

Амгы үеде колхозта аныяктар Ондар Бин-оол, Степан Ооржак удурткан ийи хойжу бригада бар. Кышталгаашкын хүр. Малчыннарның коданнарында 300 тонна сиген, 350 тонна саван, 70 тонна будук-бүрү бүрүн чедиртинген.

Колхозтуң төвүнде экономиктиг болгаш зооветеринарлыг өөредилгени организастаан.

О. САЙЫН.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле С. С-Б. Очурну шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың көдээ ажылагый будуруулгезинде үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүдеен бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Мөңгүн-Тайга районунуң «Малчын» колхозунуң даргазы **САЛЧАК САГАН-БАЛЫРОВИЧ ОЧУРНУ** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1977 чылдың февраль 11.

Часка белеткел—хүннүң айтырыы

СЕПТЕКЧИЛЕРНИҢ САНАЛЫ

Эрткен чылдың ноябрь айның ортан үезинде Бин-Хем районунуң ажыл-агыйларының база «Сельхозтехника» салбырының болгаш Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжышкынының механизаторлары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары часкы баа-кыскы хову ажылдарынга ажылдаар техниканың септелгезин баш удур эки шыпардыг кылдыр доозуп алыр деп эгелекчи саналды үндүргенин билир бис. Эгелекчилериниң саналын республиканың бүгү ажыл-агыйларының механизаторлары изии-биле деткээн болгаш од чорук 1977 чылдың часкы хову ажылдарынга техника белеткелиниң темпизин дүргедеткен, септелгете социалистиг чарышты калбарткан.

Бин-хемчилер болгаш чадаанажылар боттарынга бедиткен хүлээлгени ап тура, тракторларның, хорааң ажылдан кылыр болгаш тараа чаштырар машиналарының база комбайнларының чеже хирезин кайы ойде септеп доозарының хонук-хуусаазын тодаралын алган турганнар. Чижээлээрге, Бин-Хем районунуң механизаторлары дөртү квартала тракторлар септээриниң планын 1976 чылдың декабрь 25-те доозар. Ол үениң дургузунда хорааң ажылдан кылыр болгаш тараа чаштырар машиналарның 40 хуузун септээр, а 1977 чылдың апрель 10-га чедир часкы тарылгага киржир бүгү техникачын септелгезин доозар деп бедиткен хүлээлгени алган турган. Оон бээр элээн үе эрткен, чарыштың эгелекчилеринде байдал кандыгыл?

Районнуң тараажылары болгаш механизаторлары часкы хову ажылдарынга техника белеткээн талазы-биле боттарыңа алган бедиткен хүлээлгелерин эрестиг күүседип турарлар. Дөртү квартада кылыр деп планнаттынган ажылдар барык бүгү көргүзүүлер аайы-биле ажыр күүсеттинген. Ону тодаргайлаарга мындыг: районнуң ажыл-агыйларының механизаторлары база «Сельхозтехника» салчаштырар техниканың септелгезин апрель айның 10-да доозар дээн хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен.

Ажыл-агыйларның удуртулга черлери база партия организациялары техника септелгезинде ажылдап турар кижилериң күш-ажылын эки организастаар, оларны артык кезектер-биле хандырарын үзүктелдирбес, септелгени часкы, хыналдазын эрттирген болгаш септелге талазы-биле район комиссиязынга техниканы хүлээдип эгелээн. Комиссияның берген сапал-оналын өөренип көрүп, чедир кылдыгаан үүлдерни эдип алырынга четчир үе ам-даа бар бооп турар.

Септелгени, ылаңгыя комбайннар септелгезин моон-даа дүрген чорудун болурунуң аргалары найда-даа бүрүн бар дээрзи бо чылын тодаргай илерээн. Артык кезектериниң чедишпези септелгениң темпинкирген чагыг база-ла ындыг янзылыг күүсеттинген.

Комбайнларны кышкы үеде септеп алырының ажыктыынга бо районнуң механизаторлары долузу-биле бүзүрөөнер. Чүге дээрге комбайнерлериниң хөй кезии кыжын хостуг үелиг, ынчангаш олар күзүн тараа ажаалдазынга киирер техниказын баш удур ыяк кылып алырынга улуг сонуургалдыг. Оон аңгыда часкы тарылга, сиген кезилдериниң үезинде олар моон мурнунда чылдарда ышкаш техника септеес, а бо кампаниялларга киржир аргалыг ашаар.

Ындыг болзажок кышкы үеде тараа комбайнзарын септээр деп айтырыгны бүрүнүү-биле шиитпирлээринге моон соңгаар өөренип көрү дег чугула үүлдериниг барын Бин-Хемниң механизаторлары саналдан турарлар. Ол үүл дээрге үүнүп-даа мурнунда артык кезектер-биле баш удур хандыртының алырының айтырыын шиитпирлээри болур. Тараа комбайннарын моон мурнунда чылдарда чайгы үеде септеп турган үеокте, артык кезектерге чагыгларын частан эгелеп кээр кылдыр киирип турган болгай бис. Оон чылдагааны-биле комбайннар септелгези бо чылын ол районга элээн таарымча чок байдалдарга таварышкан.

Районда ниитизи-биле 130 хире комбайн бар, олардан бо хүннерге чедир 42-зи септеттинген. Ол, хүлээлгеге алдыгавышта дүжүп турар. Ынчалзажок артык кезектер турган болза оон ийи катап хойнуң септеп алырының аргалары барын «Сельхозтехника» салбырының слесарь Н. Горбачёв, «Кызыл тараачынның» комбайн септекчизи С. Үзүүгеп болгаш «Шивидиг» совхозтуң механизаторлары биске чугаалады.

Дүжүт ажаан алышкыны дооступ турда комбайнларны дефектовказын кылгаш септелгете негеттинер артык кезектерни чылдың баштайгы айларында кээр кылдыр чагыгны кылырын өөренип көөрү республика органнарынга, ылаңгыя республиканың «Сельхозтехника» черниң даргаларынга дамчыдын көрүнер. Моторлар дээн ышкаш үр үеде ажыгаттыпар белдирлерни септеп алыр-дыр бис. Ынчаарга саван шишкинр грохоттар, тараа алгээр шишкиштер дээн ышкаш үүрмек үүлдериниң чогуудан септелгете киргеп комбайн саадан турун бээр-дир. Ол үүлдерни өске комбайннардан уштун салырга база таарышпас болгай—деп, олар бистен ындыг дилегни кылдылар.

Механизаторларның саналын өөренип көөрү черле чөптүү.

С. МААДЫ,
«Шынның» корр.

Чарышты үндүрген черде

АЖЫЛДЫ АМ-ДААА ЭКИЖИДЕР

Партиялың экономиктиг политиказын амыдыралга боттандырарыга, чонуң күш-ажылчы кижизидилгезинге улуг ужур-дузаны экономист-лекторлар ойнаар ужурлуг. Бо талазы-биле ниитилелдиң организациялары баштайгы базымны кылганнар. Москваның институттарының эртем ажылдакчыларының дузазы-биле Кызылга экономика айтырыгларының дугайында лекциялар циклин организастан чорудуп турар.

«Билиг» ниитилелиниң Ак-Довурак хоорай организациясында эртем-техниктиг болгаш экономиктиг билиглерни пропагандалаарының ажылы баттай эвес тургустунган. Мында бүдүрүлгелерниң удуртукчулары боттарының коллективтеринге кижизидилге ажылынга, лекция номчуур ажылдарга харыысалгалыы-биле киржип турар.

Даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинатта «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының лекторлары идепкейлиг ажылдан турар. Эге организацияның конструктор бюрозунуң инженери М. И. Бабичев биилдиг удуртуп келген. Оон лекторлары эртем-техниктиг деңшилгени болгаш экономиктиг билиглерни пропагандалаарыга багай эвес киржип турар.

Бистиң республикага мурнакчы дүржүлгени болгаш кодээ ажыл-агый билиглерин пропагандалаары кол черни эзлеп турар. Маңгаа Кодээ ажылагый министерствозунуң, Кодээ ажыл-агыйның дүржүлга станциязының эртем-техникиг идепкейлии-биле киржин келген. Эрткен чылын агрономнарның зона семинарын ийи удаа эрттирген.

Кодээ ажыл-агый билиглерин, экономиказын, эртем-техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дүржүлгени пропагандалаарында ажылдар ам-даа четпес тургустунган. «Билиг» ниитилелиниң организацияларының район конференцияларынга саналдан делегаттарның кол нуруузу кодээ ажыл-агый специалистерин лекция пропагандазынга четпес киржин турар даңш шыңгызы-биле шүүгмүүлээннер.

Эрткен чылын республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинің президиумунуң хуралында «Кодээ ажыл-агый билиглерин болгаш мурнакчы дүржүлгени нептерединге кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигленің киржилгезинің дугайында» Улуг-Хем район организациязының дыңнадыын, чугаалашкан. Оон соонда мында байдал экиживаанының дугайында район конференциязынга шүүгмүүлээн. Районда кодээ ажыл-агый темазынга лекция номчулгазы 2,5 катап кызырылган.

Кодээ ажыл-агый министерствозунуң тускай эртемнигленің лекция номчулгазынга кошкак киржин турар. Эрткен чылын кодээ ажыл-агый айтырыгларын пропагандалаар эртем-методиктиг чөвүлел 8 чүүл лекцияларны ажылдан кылыр тургаш, чаңгызып-даа кылбаан. Чыл санында-ла бола четпестер катаптан турар.

СЭКП-ниң XXV съездизи ажылчы чоннарның кижизидилгезинче, чаа кижини хевирлээринің айтырыгларынче кол кичээнгейин угландырган. Отчёттуг үениң иштинде кижизидилге темазынга 400 ажыг лекцияны номчаан. Күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-ишчилериге кижизидилге темазынга лекция пропагандазы ам-даа кошкак тургустунган. Өөредилге чергериниң болгаш школаларның башкылары бо ажылче четпес хаара туттунган.

Отчёттуг үениң иштинде аныяктар ортузунга шериг-патриоттуг ажылдар эзлээн экижээн. Бо темага тоску бешчылдың бирги чылында 809 лекция номчуттунган турган болза, а 1975 чылда ийи катап өскен алы 1646 лекция четкен. Республиканда келир үениң аныяк дайынчыларының 35 радиоуниверситеди, клубтары болгаш университеттери ажылдан турар.

Республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери колла кичээнгейин эрге-хоойлу айтырыгларын пропагандалаарынче угландырган. Бо айтырыгны президиумнуң хуралдарына каш удаа көрген болгаш 1976 чылдың ноябрь айда баштаар черинің бешки пленумунга чугаалажын сайгарган. Барыын-Хемчик, Кызыл, Өвүр, Бии-Хем, Тес-Хем районнарда эрге-хоойлу пропагандазын экижиткен. Улуг-Хем, Эрзин районнарда эрге-хоойлуну тайылбырлаар ажыл база өскен. Арагалаашкынга болгаш хулиганнаар чоруктарга удур демиселди күштелдирер сорулга-биле республикага ийи муң ажыг лекцияларны номчаан.

Республикада эрге-хоойлу кижизидилгезинге хамаарыткан 14 улусчу университет, 5 школа ажылдап турар болгаш ында муң ажыг кижи хаара туттунган өренин турар. Эрзин, Каа-Хем районнарда болгаш Шагаан-Арыг., Ак-Довурак, Кызыл хоорайларда улусчу университеттер багай эвес ажылдап турар. Ол ышкаш республикада эрге-хоойлу пропагандалаар 15 кинолекторий, 20 лекторий идепкейлиг ажылдан келген.

Суд, прокуратура, милиция болгаш юстиция ажылдакчылары айтырыг-харыы кежээлерин, темалыг кежээлерни эрттиреринге идепкейлиг киржин турар. Шак ындыг кежээлер Кызыл, Хову-Аксы, Туран хоорайларга болгаш Эрзин, Улуг-Хем, Тожу, Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарның төптеринге хөй активтиг киржилгези-биле эрткилээн. Темалыг болгаш айтырыг-харыы кежээлеринге, теоретиктиг конференцияларга база арагалаашкынга удур демисел ажылынга республиканың эмчи ажыддакчылары эки киржип келгенин демдеглээр апаар.

Эрге-хоойлу пропагандазы аныяктар ортузунда эзлээн экижээн. Районнарның хөй ортумак школаларында өөренікчилер ортузунда совет хоойлунуң үндезиннерин өөренир болгүмнерни ажыткан. Ажылдан турар 35 болгүмде 1600 кижи хаара туттунган.

Бо талазы-биле ажылда четпестер ам-даа хөй. Ылангыя хөй-ниитиниң өнчүзүн төтчегдээр, аныяк-өскенниң иштинде корум-чурум үрээр чоруктар ам-даа бар.

Сөөлгү чылдарда республикада эргиниң артыышкыннарынга удур, чаа чаңчылдарга хамаарыштыр лекция номчулгазы экижээн. «Литература болгаш шажын-үүдүлге», «Кижи болгаш генетика», «Чаа байырлалдар» даңш өске-даа лекцияларны ажылдан кылган. «Пионер» кинотеатрда, эмчи училищезинде шажын-үүдүлгеге удур билиглерни нептередир кинолекторий болгаш лекторий план ёзугаар ажылдан турар. Эрткен 1976 чылда шажын-үүдүлгеге удур 327 лекцияларны номчаан. Ол дээрге эрткен чылдардан хөй болган. Шажын-үүдүлгеге удур ажыл чорудар эртем-методиктиг чөвүлел Культура министерствозу-биле кады «Амыдыралга чаа совет чаңчылдарны ажыглаары» деп темалыг семинарны эрттирген.

Республикада лектор кадрларны шынар составы эзлээн экижээн. Амыы үеде «Билиг» ниитилелиниң шүгүмүнде 41 эртем ажылдакчылары, оларның иштинде 3 доктор болгаш 38 эртем кандидаттары, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң 140 ажыг башкылары, 1263 школа башкылары, 400 ажыг инженерлер, техниктер, экономистер, 489 кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигленің, 700 ажыг партия, совет, профөвилел болгаш комсомол ажылдакчылары бар.

Лекторларның салгалын белеткээринге башкы институдунуң болгаш өске-даа өөредилге черлеринде аныяк лекторларның школазы улуг ужур-дузалыг. Кызылдың башкы институдунда аныяк лекторлар школазы 11 секциялыг, ында 153 студент хаара туттунган.

«Билиг» ниитилелиниң организастыг байдалын экижидер, быжыглаар даңш толаргай ажылдар кылдынган. Кызыл хоорайның, Каа-Хем, Улуг-Хем, Эрзин районнарының организацияларының шынар составы экижээн. Танды, Тес-Хем, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарның организациялары отчёттуг үеде өскээн, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Бай-Тайга, Тожу, Бии-Хем районнарның «Билиг» ниитилелдериниң баштаар черлери эге организацияларга боттуг удуртулганы кошкаткан.

«Билиг» ниитилелиниң лекторлары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. Улуг Октябрьның 60 чыл ооонга төлептиг белектерлиг ужуражыр сорулга-биле ажылчы чоннуң калбак массазынга лекция пропагандазын күштелдирер даңш бедик көдүрлүүшкүнүт ажылдаар апаар.

Ч. СҮЛЬДҮМ,

Тыва АССР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинің референтизи.

Коммунист Маадыр-оол Үрүлеевич Шывык—Тес-Хем районда мурнакчы лекторларның бирээзи. Оон тускай эртеми мал эмчизи. Шывык Маадыр-оол районнэр аразының уксаажыдылга бүдүрүлгезинің эргелекчизинде ажылдап турар. Мурнакчы лектор районның ажыл-агыйларының ферма, хойжу бригада төптеринге чедип инскчилерге, кадарчыларга, хойжуларга лекцияларны, беседаларны кылып берип чоруур.

Маадыр-оол малдың халдавырлыг аарыгларының болгаш уксаажыдылганы знижидериниң дугайында темаларга лекцияларны номчуп турар. Лектор Шывык районнуң чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге эки киржилгези даңш «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинден эзлээн каш удаа өртектиг чүүлдер-биле шаңнадып келген.

ЧУРУКТА: мурнакчы лектор М. Ч.ШЫВЫК.

С. ЧАЖИН-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

ДЫҢНАКЧЫЛАРГА ЧЕДИНГИР

Районнуң ажыл-ишчилерин онгу беш чылдың планныг даалгаларын күүседиринче мобилизастаарынга «Билиг» ниитилелиниң район организациязы улуг рольду ойнап турар. Оон баштаар чери чон ортузунга лекция пропагандазын күштелдирип чорудары-биле эрткен отчёттуг үеде чамдык тодаргай ажылдарны чорудуп келген.

Районда «Билиг» ниитилелиниң он эге организациязы ажылдан турар. Оларда 212 кежигүн хаара туттунган. Отчёттуг үеде оларның күжү-биле 1579 лекция номчуттунган болгаш аңаа ниитизи-биле 85142 дыңнакчы келген.

Номчуттунуп турар лекцияларның темалары янзы-бүрү: СЭКП төөгүзү, политэкономия болгаш психология, эрге-хоойлу, шериг-патриоттуг кижизидилге, кодээ ажыл-агый айтырыглары, делегей байдалының дугайы даңш оон-даа өске.

Эрткен отчёттуг үеде лекторларның район хемчээлдиг семинарларын алды удаа эрттирген бис. Оон аңгыда 21 лектор Кызылга болгаш чүрттүү өскедаа хоорайларына боттарының билиин бедиткеннер.

Ниитилелдиң район организациязының кежигүннериниң саны чылдан чылче өзүп, оон составы аныяк лекторлар-биле чаартынып турары өөрүнчүг. Ылангыя даңш болгаш ортумак тускай эртемнит кижилериниң — башкыларының, эмчилериниң, кодээ ажыл-агый специалистериниң, милиция, суд, прокуратура болгаш комсомол органнарының ажылдакчыларының лекция пропагандазынга киржилгези улуг. Оларның аразында лекция номчуурунга онза идепкейлиг кижилер база эвээш эвес. Ындыгларның чижээнге Н. Эгер (Ленин аттыг колхоз), Т. Отсур, С. Комбу («Чаа орук» колхоз), Б. Сан-Хөө («Коммунизмче орук» колхоз), С. Юша, К. Күржепей, С. Байыр-оол, С. Ондар (район төвү) болгаш оон-даа өскелерни адап болур. Үстүнде адаанын иштерни номчаан лекциялары бедик шынарлыы, амыдыралдан алган фактыларга үндезилеттингени, дыңнакчыларга чедингири-биле ылгалдыг.

«Билиг» ниитилелиниң район организациязын алды секцияга чарган: ниити политиктиг, педагогика, кодээ ажыл-агый, медицина, хоойлу-дүрүм, шериг-патриоттуг кижизидилге айтырыгларының талазы-биле. Олардан кадык камгалалы болгаш хоойлу-дүрүм айтырыгларының талазы-биле секциялар (даргалары С. Норбу, К. Күржепей) өскелерден ылгалдыг, багай эвес ажылдан келген. Бо секциялар квартал санында кылып чорудар ажылының планын тургускаш, оон долу күүседезин чедип алыр даңш бүгү күштү салып ажылдаары чаңчыл болган. Оларның удуртукчулары секция кежигүнү бүрүзүнге номчуур лекциялардың темазын баш удур айтып, номчуур черлерин тодарадып бээрлер.

Ол ышкаш «Чаа орук» колхозта Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Күске Чанмаевна Эренчинаның даргалааны эге организация хөй ажылдарны кылып чорудуп турар. Организацияның 21 кежигүнү ай, квартал санында тургустунган план ёзугаар ажылдап тургаш, 890 ажыг лекция, беседаны кылган, хөй-хөй айтырыг-харыы кежээлерин организастаан.

Ынчалза-даа лекция пропагандазын улам калбартыр талазы-биле «Билиг» ниитилелиниң район организациязының ажылында четпестер ам-даа бар. Оон баштаар чери болгаш президиуму методиктиг секцияларның ажылынга кошкак дуза чедирип келгениниң чамдык номчуп турар лекцияларның идепкейлиг деннели болгаш уткашынары куду болуп артпышаан. Ылаңгыя Ленин аттыг колхозта «Билиг» ниитилелиниң эге организациязы (даргазы Р. Кара-Хуна) чаңгыс-даа хурал эрттирбээн. Отчёт-соңгулдалыг хуралдар база болбаан. Ол ышкаш Эрзин ортумак школазында эге организация (даргазы Т. Мажай) чогуур деннелинге чедир ажылдаваан. Кежигүннериниң саны эвээш, оон өзүлдезинче, лекторларның номчуп турар лекцияларының шынарын экижидеринче кичээнгей салбаан. Номчуттунган лекцияларның путёвкаларын безин четче долдурбайн баар таварылгалар тургулаан.

Ажылчы чон ортузунга күш-культура, спорт болгаш атеизм темаларынга номчуттунуп турар лекцияларның саны кончуг эвээш, шынары куду.

Районнуң кол ажылы—мал ажылы. Малдың халдавырлыг аарыгларынга хамаарышкан лекциялар номчуттунмайн турар. Кодээ ажыл-агый эргелелинин, ветеринарияның специалистери «Билиг» ниитилелиниң кежигүнүнге ам-даа кирбээн. Мурнакчы арга-дүржүлгени пропагандалаар ажыл ам-даа кошкак деннелде.

Амыы үеде «Билиг» ниитилелиниң район организациязының лекторларының мурнунда туруп турар кол сорулга болза, үстүнде айыттынган четпестерни долузу-биле чайлатышаан, ажылчы чон ортузунга лекция пропагандазын улам калбартып, Улуг Октябрьның 60 чыл ооонга бедик күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр, онгу беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир даңш бүгү ишчилерни олче мобилизастаары болур.

А. МОНГУШ,

«Билиг» ниитилелиниң Эрзин район организациязының харыысалгалыг секретары.

ОККУР СӨС-БИЛЕ

● **ТАРАШ-ООЛ УСПУН-ДАГБЫЕВИЧ САРЫГЛАР** 1974 чылдың январьдан бээр Ак-Довурак хоорайның тудуг эргелелинде ажылдап турар. Ол келгеш-ле дораан «Билиг» ниитилелиниң хоорай организациязының идепкейлиг лектору, апартан.

Үш чыл бичии ажыг үеним дүргүзүнде Т. Сарыглар партия, чазактың ниитпирлерин, эртем-техниктиг билиглерни чон ортузунга, ажылчын коллективтерге докладамал таймырлан берип турар идепкейлиг лектор кылдыр бодун көргүскен.

Тараш-ООЛ Успун-Дагбыевич «Билиг» ниитилелиниң хоорай организациязының ажылынга идепкейлиг киржин, эртем-техниктиг билиглерни пропагандалаар талазы-биле хөй ажылдарны чорудуп турар. Оон коммунистиг күш-ажыл школаларынга тыва болган орус дылдарга номчаан лекциялары кезээде бедик утка-шынарлыг, амыдырал-биле холбаалыг.

Т. Сарыглар эртем-техникада, амыдыралда чаа, солун үүлдерни үргүлчү дилеп, бодунуң билиг-мергежилин бедидер даңш хөй янзы литератураны номчуурунга чаңчыккан. Ол дээрге дыңнакчыларның сонуургалын хайыктырып шыдаар ажылгыр кижилериң бирээзи.

Лекция пропагандазынга киирип турар улуг улуг-хуузу даңш, Тараш-ООЛ Сарыглар хүндүлел, мактал бижиктер болгаш өртектиг барааннар-биле чаңгыс эвес удаа шаңнаткан.

● Хову-Аксыда ортумак школаның директору **ПЭАНЕЛЬ ИВАНОВНА ЯКОВЛЕВА** — ында «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының кежигүнү. Кылыр ажылы хөй болзаакын, суурның бүдүрүлгелериниң ажылчыннарынга күзелдиниг-биле ужуражып, оларга солун лекциялаары номчуй кааптар үени ол черде тып алыр. Чоокку үеларде оон номчааны «Кижилериң аразында харылзаазының психологиязы», «Ынакшыл болгаш өг-бүле», «Чүве утпазын сайзырадыры» болгаш өске-даа лекциялар дыңнакчыларының улуг сонуургалын болдурган. Пэанель Ивановнаның лекциялары солун, эки шынарлыг болгаш хөй тодаргай материалдарга үндезилеттингеи болур.

Н. Яковлева лекторга кончуг чугула херек талаарны бодунга пиңгээдип алган. Оон кижилер-биле чугаалажыының эптиин, дыңнакчыларны дораан-на сонуургадып, оларга материалды дамчыдып бээриниң билдилиин болгаш өске-даа аргаларын лектор эштери-даа, чон-даа үнелээр.

● «Малчын» колхозтуң тудугжуларының бригадири коммунист **СҮГҮ ДАГБАЕВИЧ ИРГИТ**—«Билиг» ниитилелиниң Мөңгүн-Тайга район организациязының идепкейлиг лектору. Ол Каргы кодээ Совединиң депутады болуп, хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киришпишаан, лекциялар номчуурун кажан-даа утпайн турар.

Сүгү Дагбаевич партия төөгүзүнүң, СЭКП-ниң экономиктиг политиказының болгаш делегей харылзааларының талазы-биле лекцияларны чедиптир кылдыр номчуп, оларны хүн бүрүнүң амыдыралы-биле холбап турар.

С. Иргит ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге идепкейлиг киржилгезин даңш Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинің хундүлел бижиктери-биле шаңнадып, каш удаа өртектиг барааннар-биле шаңнаткан.

Сүгү Дагбаевичиниң хорек чуруу республиканың мурнакчы лекторларының чуруктарының аразында астыган.

● **ВИКТОР ВАСИЛЬЕВИЧ КИТАЙКИН** Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозта «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының дүржүлгалыг лекторларының бирээзи. Ол ниитилелдиң республика болгаш район организацияларының баштаар черлериниң кежигүнү.

В. Китайкин районнуң ажылчы чоннуга, ылаңгыя аныяктар болгаш пазы четпээннер ортузунга хөй лекцияларны номчуп турар. Эрткен чылын ол 28 лекцияны номчаан болгаш 6 лекцияның темазын ажылдан кылган.

Виктор Васильевич мракузак черлерде ажылдап, чурттап турар малчыннарга чедип, лекция, беседаны кылып берип турар. Оон эң-не ынак темазы — шериг-патриоттуг кижизидилге темазы.

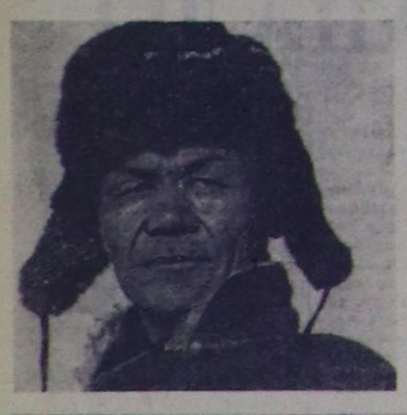

ФОТОИНФОРМАЦИЯ

Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозтуң хойжузу Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, коммунист Кидис-оол Маады (үстүнде чуруктa) онгу беш чылдың ийиги чылында төрүүр чүс хойдан 100 хураганны онча-менди доруктуруп алырын хүлээнген. Бо хүннерде хойжунуң төрүүр 500 хоюнуң хөй кезии оолдаан, оларның хураганнары шупту менди.

* * *

Бии-Хем районнуң «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында хой оолдаашкыны түлүктээн. Мурнакчы хойжу Виктор Дотпааның аныяк сакманщиктери Николай Лагбад биле Алексей Айыыга дүржүлгалыг сакманщик Норжаймаа Моге аргадүржүлгазын чугаалап берип турары (адаанда).

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

ДЕМНИГ АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Бо хүннерде каяа-даа баарга, кыштаг бүрүзүнде хураган-на хураган. Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң малчыннарында амыы демниг ажыл-ишти сонуургадым. Оларның ажылы чаңгызы шуптузу, а шуптузу чаңгызы даңш быжыг харылзашкак.

Кол харыысалга кадарчыда болза-даа, чаш малды менди доруктуруп өстүрериниң сакманщиктиң ролю база улуг. Бир эвес тракторист азы чоладчы мал чемнерин, сүгну, өске-даа чугула хереглелдерни өй-шаанда сөөртүп эдирбес болза, мал кыштагладышкынны база чедишкинниг белдүүмас дээрзин олар эки билир.

Совхозтуң бо чылын төрүүр хою 5300, а февральдың баштайгы он хонуунга чедир 2350 хой төрээн, оларның хураганы шупту менди. Чижээ, Аян-оол Дамбылдың коданында 402, Биликти Арлыпаннының 406 хураган хүр, эки доругун турар болду. Анчы Лоҗанмайның төрээн 350 хоюнун хураганы база менди.

Бо хүннерде сакманщиктер база бичии-даа чай чокка ажылдап турар. Ол ажылга мергежээн А. Өшкү-Саар 160, Б. Анчатпаа 126 хураганны эки доруктуруп турар. М. Күске, Н. Ханды ышкаш аныяк сакманщиктер олардан үлегер ап, кижи бүрүзү 90—110 хураганны ажаап турар.

Малды менди болгаш хүр кыштагладырынга совхозтуң механизаторларының идепкейлиг киржилгезин база үнеле-даа демдеглээр апаар. Ондар Сарыг-ооолдун ажылын малчыннар чеди кыжын улаштыр мактап келген. Ол аныяк коммунистиң харыылап турары кыштагларга суг сөөртүр трафик эргилдези үргүлчү доктаамал.

Бо хүннерде кыштаг бүрүзүнде мал чеми күрлавырлыг. Ол болза база-ла механизатор кадрларның үре-түңнелдиг ажылы. Петр Клюев, Пазар Биликти, Владимир Черменев ышкаш механизаторларны чижекке айтып болур.

Н. БАЗЫР.

„ШЫНГА" харыы

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ АЛГАН

Хойжу О. Тас-ооолдун Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» колхозундан бижээн «Өөренип-ле турар» деп эгелиг чагаазы январь 7-де парлаттынган. Колхозта малчыннар өөредилгезин ыяап-ла бригада хуралдары-биле кады эрттирип, өөредилге чылының түңнелинде оларның класс дужаап алырынче онза кичээнгей салбайн турарын автор бижээн.

Колхозта партком секретары У. Даспаанчиктиң редакцияга дыңнатканы:

Колхоз баштаар черинің хуралынга ажыл-агыйның тускай эртемнигленің, партком кежигүннерин чытташ, парлаттынган материалды сайгарын чугаалашкан. Малчыннар өөредилгезинде четпестерни автор шын көргүскен. Ажыл-агыйның удуртукчуларындан, тускай эртемнигленген малда ажылдап турарларның билиг, мергежилин бедиткеннин шылгап көөр тускай комиссияны чаартып тургускан.

Эрткен чылдың декабрьда комиссия ийи удаа үнүүшкүн кылган. Экзамен үезинде чамдык малчыннарның бизнинің чавызы илерээн. Аңаа 10 кижи мергежилин бедиткенин демдеглеткён. Сөөлгү үеде билин кошкак деп демдеглеткеннер материалдарны ханы өөренип турар.

Малчыннар тарамык, ырак одарларда болганындан кышкы үеде хуралдар, чыыштар үезинде өөредилгени кады чорудуп турар. Колхоз баштаар черинің, партия комитединиң планнарында мал ажылдакчыларының мергежилин бедидер, оларның экономиктиг болгаш зооветээредилгезин экижидер хемчеглер кол черни эзлеп турар.

1977 чылдың социалистиг хүлээлгезинде малчыларның билиг, мергежилин бедидер айтырыг кол чүүл болуп киргеи.

Төрээн чуртувуста

● **ДОНДА-РОСТОВ.** «Майская» шахтазында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, партияның XXV съездизиниң делегады М. Чих удурткан бригада чуртта хөмүр-даш улетпүрүнде эң аныяк коллективтериниң бирээзи. Ол чыл санында миллион ажыг тонна антрацитти казып үндүрүп турар.

Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур дээш ук коллектив бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Оон дугайында бригадир М. Чих СЭКП-ниң Ростов обкомунуң бюрозунга илеткээн.

Дагжылар алдарлыг юбилейге уткуштур ийи чылдың планныг онаалдаларын күүседип, ийи миллион тонна хөмүр-дашты казып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш, 25 муң рубльди камнап алырын хүлээнгеннер.

Онгу беш чылдың ийиги чылының баштайгы хонуктарындан эгелээш, бригада улам шудургу ажылдап эгелээн. Бо хүннерге чедир дыка хөй муң тонна антрацитти олар пландан ажыр бүдүргеннер.

* * *

● **ТАШКЕНТ.** «Ташкент-кабель» заводтуң набель шеер цегиниң коллективи социалистиг чарышка хөй удаа тиилелгени чедип эп келген. Ол эрткен чылды база тергиин эки көргүзүглерлиг дооскан. Пландан ажыр 3,8 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрген болгаш оон 98,4 хуузун хереглекчилерже Шынар демдеглеткен чоруткан.

Октябрьның 60 чыл оюнуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга харыы кылдыр ук коллектив бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир продукция бүрүзүнүң тергиин эки шынарлыг болурун чедип алыр деп хүлээлгени цехтиң коллективи алган. Бүдүрүлгеде калбарган социалистиг чарышка мастерлер Ф. Тюменевтиң, Н. Зажигинниң, Я. Мельзедтиновтуң эзлчеглери мурнуку одуругда чоруп турар.

* * *

● **ЛЕНИНСК-КУЗНЕЦК.** «Октябрьская» шахтазында СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады Ю. Черепов удурткан бригада онгу беш чылдың бирги чылында 950 муң тонна одаар үүлду казып тыпкан.

Ийи чыл бурунгаар Ю. Череповтуң бригадазы РСФСР-ниң алдарлыг шахтёру А. Хмелёвтуң чер казыкчылары-биле болгаш специализастаттынган монтажчы участогунуң коллективи-биле күш-ажылчы кады ажылдажылга керээзин чарган. Оларның ол эгелээшкини эки түңнели берген. Ю. Фроловтуң коллективи механизастаттынган комплекстиң монтаж ажылының хуусаазын барык ийи катап кызырган. А. Ю. Черепов болгаш оон өөру хонукта 1,5—2 муң тонна хөмүр-даш казар арганы чедип алган.

Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышты дээштиг кылдыр калбарткан бо коллективтер ийи чылдың планын ол алдарлыг юбилейге уткуштур күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

* * *

● **КАЛИНИНГРАД.** Нефть тывыкчыларының аразындан бистиң чуртувуста эң аныяк деп санаттырып турар бо район боттарының төөгүзүнге уттундурбас болуушкын болур миллион тонна нефтини тыпкамын чоокта чаа демдеглээн.

Ийи чыл бурунгаар Знаменск станциязындан Калининград нефтизиниң баштайгы эшелону чуртче чорупкан турган. Оон бээр бо хүнге чедир областың нефть тып турар дөрт району пландан ажыр 65 муң тонна бедик шынарлыг одалга үүлүн күрүнеге берген. Онгу беш чылдың ийиги чылының баштайгы айының планныг онаалдазын олар ажыр күүсеткеннер. Февральда нефть тывыышкыны база графикти мурнап турар.

Боттарының күш-ажылын нефтичилер Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга тураскаатканнар.

(СЭТА).

Совет садыгжы

БААРТАК АРТЫНГА АЖЫЛДААРЫ БЕЛЕН БЕ?

Садыг, аъш-чем ажылдакчыларының мурнунга партия, чазак хүндүлүг, улуг сорулганы салган. Олар садып алыкчыларга, чемненикчилерге хүннүк-не культурлуг бараан болур, оларның хереглелдерин улам четче хандырар дээш еске-даа хөй-хөй ачы-дузаны чедирер хүлээлгелиг. Оларның буянныг ажыл-ижиниң дугайында бижээн чагаалар редакцияга иэзп турар. Солуннуң бөгүнгү дугаарында Тыва АССР-ниң садыының алдарлыг ажылдакчызы, Куш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдиленчизи, чаа Шагаан-Арыг хоорайда холушкан барааннар магазининиң эргелекчизи Иргит Содунамның садыгжыларның болгаш поварларның мергежилинге, ажыл-херээнге хамаарыштыр бижээн ажык чагаазын парладывыс.

Садыгжы азы повар болуп ажылдаары белен бе? Хандырылгаңар канчаар тургустунганыл? Ооң дуржулгазын нептередириниң азы ону эжижериниң талазы-биле силерниң санал-оналыңар кандыгыл? Бо дугайында чагааларны номчуучулардан редакция манап тур.

Садыгжы кижиниң азы поварның ажылынып чажыдынче ханылаар дизе, ооң хүн бүрү ажылдап турары баартак артынга эрттирер чымыштыг үүле-хереэни үнелеп, хөй-хөй садып алыкчыларның негелде, хомудалдарын, чагыгсүмелерин өөренип көөрү чугула.

Ажылывыстың бир онзагай талазы чүл дээрге, магазинерде болгаш столовааларда колдуунда улуг эвес коллективтер ажылдап турар болгай. Ол сан кодээ черлерге оон-даа эвээжей бээр. Оон ужуруунда ындыг бичии коллективтерге партия, комсомол организациялары безин чамдыкта тургустунмас. Ынчалза-даа, профсоюзлар комитеттери азы профболуктер бүүгле садыг бүдүүлгелеринде бар. Олар коллективке коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшиннии, социалистиг чарышты организастап, чамдыкта харын магазиннерге болгаш столовааларга хөй-нияти ажылдарының ёзулуг төвү апаргылаар.

Бо үүлгеге бодум ажылым колдадыр бижиир бодап орзумза-даа, поварның ижинде садыгжыны-биле дөмейлешкек талаалар хөй деп санап турар мен. Поварларның амданныг аъш-чем белеткеп, чонга бараалган, ажылдаары ындыг-ла белен эвес. Күш-ажылдың өөрүшкүү чүгле ак сеткилдиг, нүженнишкиннг үүле-хереткериниң түүлелиниден көстүр болгай.

Садыгжы мергежил, оске профессиялар-биле бир дөмей, онзагай тускай талаалрлыг. Мадаа кол чүве—садыгжы кижиниң шилип алган мергежилинге харысалгалыг, харындаа чамдык байдалдарда сагыш-сеткил талазы-биле көдүрүүшкүнүүг, бодунуң хереэнге бердинген, ацаа ынак болуру.

Ол үстүнде бодалды баартак артынга барык үжен ажыг чыл хире/ажылдаан дуржулгам бадыткаар. Хөй чыдар иштинде садыглан келгеним дээш орден, медальдар-биле шаңнатканым чонуун мурнунга багай эвес бараан болганымның херечизи кылдыр билип, Октябрьның 60 чыл ооюче уткуштур бар чоруурувус бо онзагай чылда улам күженнишкиниг ажылдарын хүлээнип турар мен.

Сээн күш-ажылыңда мактанышкы дег чүве-даа чок ышкаш сагындырар. Ынчалзадаа эш-өөрүнүң хүндүлеп кээри өөрүшкүлүг эки күннер тургулаар. Сени ыыткыр чарлап, сээн ажыл-хереэниң алдаркыдын, аңаа улуг үнелелди бээр. Ол хирезинде-ле бодунуң кылган ижинче кижи хажыызындан көргеш, катап-да чүү-даа болбаанын эскерер. Ол өйде сени «чээли-биле» мактап турган деп бодай тыртып алгаш, сенден ам-даа хөйну манап турар деп сеткил-хөөнге кижи алыптар. Ол чорук хамаарышкан ажылхерек дээш харысалганы улам бедидер, эвини кылырынче кижини хүлээндирер, күш-ажылчы чаа чедишкинерже чүглээр.

Садып алыкчыларның хандырылгазын эжижериниң талазы-биле чамдык чижектерге доктаакай-дыр мен. Кандыг-даа ажылга кол чүве хүлээндирген ажыл-херек дээш хууда харысалганы күштелдирери болгай. Үлетпүр, будуруулге черлеринге «Продукция бүдүрерин көвүдедир» деп чугаалажыр болгай. Ону садыг дылынче шилчидер болзувусса, чүү дээни ол? Бараан саарылгазын улгаттырары ышкажыл. А ону кылырда чүү хереглі? Оон харыызы дораан тыптыр. Садып алыкчыларның хандырылгазын эжижери-дир. Мен бодан көөрүмге, бо домактың утказы ханы. Ында колдуунда шупту кирип турар: садыгсаарылганы организастаарыдаа, садып алыкчыларны хүлээп алырының культуразыдаа, бүдүүлгелер-биле харылаа, кылыгларның шынары болгаш ассортимент дугайында изиг-изиг маргылдаалар болгаш еске-даа. Бо дээрге херек кырында кижи дугайында, ооң хүн бүрүдеги негеледелерини, эстетиктиг хереглелдерин хандырарының дугайында чөптүг маргылдла, чугула айтырыг-дыр.

Силер магазинге кире бергеш, туралаан бараанныларны шилип алгаш, кассага азы садытжының бодунга бараалгаар болгай силер. Садыгжы силерни бодунуң шагда таныыр кижизи ышкаш, эвиленээлдеп хүлээп ап, чылыы-биле хүлүмзүрээш: «Бистиниден чүүү шилип алдыкар?»— деп айтырар. Ооң соонда бараанның өртээн саналаш, ораап бергеш, байырлалдыы-биле силерже сунгаш: «Моон сонгаардаа ижин турулар»—дээр. Садып алыкчыга сеткилдиг оорушкүү ыыгаар төрүттүнер.

Шынап-ла, магазинге келген кижи сеткил хавгаан, хүлүмзүрүп үнерин садыгжылар бистер кончуг-ла күзээр бис. Ынчалза-даа бистен хамаарышпас түүлдер тургулаар. Чамдык садып алыкчылар чок барааннар айтырыгаш туруп бээр, «Чок-тур» деп ужур-чөвүн чугаалаарга-даа, хомудаан шинчилиг үне бээр. Бир эвес ханы бодаанын көөр болза, мында база бир арга бар. Чагыгны блокнотка демдеглээш, садып алыкчының телефонун, ажылдап, чурттан турар черин айтырын ап болгай. Ооң соонда складтан барааннан чораан, аңаа херек бараанны тып, ону магазинче чалап болур.

Чамдыкта мындыг-даа болгулаар. Садып алыкчы магазинге кирип келгеш, хереглээр бараанынга таварышпайн баар. Ынчан ол хөөну шала багай үнер. Ол чорук магазининиң коллективинге хамаарылга чок эвес таварылга. Биредде, келген хамааты бараан чогунга хомудан чаңган; ийде, магазиннин кассазынга орулга кирбээн. Ындыг чорук катаптан туруп бээрге, ук магазин ай төнчүзүнде бараан саарылгазының планын күүсетпейн баар.

1960 чылдарның төнчүзүнде «Саян» магазиниге ажылдап турумда, ийи аныяк садыгжы кыстар аразында маргыштылар.

— Хомудалдар бижиир дептеривис чүге насса чашында чыдар апарды, уруглар?

— А кала чыдар үжурлуг чүвел?—деп, бирээзи удур айтырды.

— Шынап-ла, кала салырыл мону?—дээш, баштайгызы санап кирди.— Биска хомудалдар кирее-даа, коргун канчаар улус бис. Эң көскү черге салып алыылынар...

Ол чугаанның соонда бистин салбырның садыгжылары мурнакчыларның одуруунга кирген. Моон алгаш көөрге, кажан сагыш-чүрек күзен турда, угаан база оожургалга артпас, карак коску, кулак дыжы аваар. Олар дыка хөөнү көрүп, билин каар. Наймыралдыг ажылдап, бир демниг хөделиргге, үүле-херек будунгур, чонбиле харылаа быжыг болуур.

Садыгжының ажылында чуду-каралан көөр хире ындыг бичии түүлдер ховар. Ооң овур-хевири, мөөг-шыпары ышкаш билиглер элээн делгем уткалыг. Ол дээрге чылыгчымчак хүлүмзүрүг, эвиленээлдек көрүш, эргелиг-буянныг сос, аяныг кеттинери, арыг-силиг чорууру, бодун түттүнүп билири болгаш өске-даа түүлдер-дир.

Амгы хүннерде республиканың ажылчы чоннары Бүүгэвилелдің социалистиг чарыжының дугайында доктаалды база бүгү совет улуска СЭКП Төп Комитединиң Чагаазын ижиг деткишкин-биле чугаалажып таныышкан, ол документилерин боттарының ажыл-чорудулгазының тодаргай программазы болдуруп, хамаарышкан участок бүрүзүнде харысалганы бедиткен. Кыштаглаашкынны хүр эрттирер, малдан алыр чаш төл бүрүзүн опча-менди дорук-турар чаагай үүле-херекке салыг, аъш-чем ажылдакчылары база төлептиг салыышкынын кирер. Ылангыя хөйнүң массалыг оолдаашкынында малчыннарга чымыштыг хүннер эгелээр. Ынчан малчын аал бүрүзүнге боттуг дузаны чедирери — шуптувустуң хүндүлүг хүлээлгевис болур.

И. СОДУНАМ,
совет садыгның тергиини, чаа Шагаан-Арыг хоорайда магазин эргеленчизи.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдуруп Болгария Улус Республиказының улам-на хөй санныг бүдүүлге коллективтери күш-ажылчы шалыпчы эзлчегде киржи берген.

Софияның хөй санныг бүдүүлге черлери беш чылдың ийиги чылының онаалдаларын ноябрь 7-ге чедир күүседир деп хүлээлгелерни алганнар.

ЧУРУКТА: Софияның В. Коларов аттыг электромоторлар заводунуң цегинде «Спанчево» ГЭС-ке тургузар генераторну чыып турары. Бодунуң удуртунчузу Ангел Григоров-биле кады чыыкчыларның бо бригадазы социалистиг чарыштың мурнакчылары болганнар.

БТА-СЭТА-ның фотозу.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААДЫП

Улуг Октябрьның 60 чыл ооюн байырлалдыг демдеглээринге бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен белеткенип турар. ССРЭ-биле найырал ниитилелдериниче, төрелдежип турар хоорайларның муниципиалитеттериниче, даштыкы чурттарда совет культура төптериниче, совет эртем болгаш культура бажыңнарынче 800 мүң ажыг номну чорудуп бээр деп, Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдер эвилелинин президиуму СЭТАның корреспондентизинге дыңнаткан. Бистин чуртувустуң дугайын, амыдыралдың совет хевириниң дугайын тоожуп турар орус болгаш даштыкы дылларда он-он фильмнерни 109 чурттун хөй-ниитизи алыр.

Советтер чуртунуң бүгү делегейге төөгүлүг үнелелдерин көргүзүп, Совет Эвилелинин тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының, СЭКП-ниң XXV съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет ажылчы чоннарының демиселиниң дугайын чугаалап турар фоточурук делгелгелери хөй-хөй чурттарга аңыттынар.

Юбилейлиг хемчеглерниң онза калбак программазы социализм чурттарында төлевилеттинген. Чижээ, Болгарияга болгар-совет найыралдың айы болгаш совет ном декадазы, Белоруссияның областарының болгаш Болгария Улус Республиканың округтарының найырал хүннери эртер. Венгрияга венгр-совет найырал хүннерин, Улуг Октябрьга тураскаал кылдыр совет болгаш венгр эртемделиннрнің киржилгези-биле эртем-теоретиктиг конференция эрттирерин, социалистиг Вьетнамга — вьетнам-совет найырал айын, «Совет Эвилели» деп национал делгелгени эрттирерин шиитпирлээн.

Найыралдың совет ниитилелдер эвилелинин деткимчезиби-ле Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарынга Улуг Октябрьга уткуштур байырлыг хуралдарны, кежээдерни болгаш митингилерни, кинофестивальдарны, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинин дугайын чугаалап турар янзы-бүрү делгелгелерни организастап эрттирер. Чижээлээрге, Индияга индий-совет найыралдың айын эрттирер, аңаа индий-совет культура ниитилелинин 900 ажыг салбыры киржир.

АКШ-ка Найыралдың америк ниитилелдер активинин национал конференциязы болгаш «ССРЭ-биле тайбың кожа-хелбээ догуниаашкын, кады ажылдажылга база найырал дээш» деп ай эртер. Улуг Октябрьның 60 чыл ооюнга холбаштыр Американың Каттышкан Штаттарының дөрт хоорайынга — Бостонга, Милуокиге, Чикагога болгаш Миннеаполске совет культурының фестивальдары болур.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылын байырлаар талазы-биле хөй-ниитинин национал комитеттерип даштыкы чурттарга тургузар дугайында ССРЭ-биле найыралдың дыка хөй ниитилелдерінин үндүрген эгелекчисаналын Найыралдың совет ниитилелдер эвилелинин президиуму деткээн.

(СЭТА).

Э. БЕРЛИНГУЭРНИҢ ЧУГААЗЫ

РИМ. (СЭТА). Бүгү демократтыг күштерниң кады ажылдажылгазынга үндезилээш тургузар чаа удуртулга чурттун бажынга турары эргежок чугула дээрзин Италияда амгы үеде тургуступган экономиктиг болгаш политиктиг байдал тодаргай көргүзүп турар. Италияның чонунуң калбак болуктериниң эргеажыктарының илередиякчизи болуп турар Коммунистиг партия ол чаа удуртулгага киришпейн баар арга чок деп, ИКП-ниң Чингине секретары Э. Берлингуэр ук черниң журналистеринге кылган парлалга конференциязында медеглээн.

Ол итали чазактың сөөлгү экономиктиг хемчеглерінге доктааган болгаш чагырыкчы Христиан-демократтыг партияның ажыл-чорудулгазын тодаргайлап көрген. Моон мурнунда-даа ышкаш, ХДП парламентиде колдуг хөй кезик болбайн турар деп, Э. Берлингуэр демдеглээн. Ындыг болгацда, чаңгыс партияның чазаа аңаа ходелириниң болдупар аргазын берип база харын-даа чазактың болдунуң догуннап турарының дугайында айтырыгны тодаргайлап турар күштер Италияда бар дээрзин барымдаалап көөр ужурлуг.

Чазактың сөөлгү экономиктиг хемчеглерин ол-ла хевээртирзин коммунистер деткип шыдаваан деп, Э. Берлингуэр онзалап айыткан. ИКП ол хемчеглерни өскертир дээш парламентиге демисел чорудар бодап турар.

Италияның Коммунистиг партиязы бодунуң политиктиг шугумун чуртта байдалдың өскерлиринден хамаарыштыр доктаамал чаартып турар деп, ИКП-ниң Чингине секретары уламчылаан. Ол-ла үеде коммунистер партиясының үндезилеттинип тургустунганы, хөгжүп келгени болгаш оон ачызы-биле чурттуң кол күштериниң бирээзи болу бергени ындыг үндезин принциптерге шынчызын өскерлиг чокка хевээр кадагалап арттырып турар.

Э. Берлингуэр делегейиниң коммунистиг шимчээшкининиң айтырыгларынга доктаагаш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязы ИКП-ге бо түү чылдың шиитпирлиг болуушкуну болуп кезээде артып турар деп медеглээн. Социализм болза куруг-хоозун үндезинге эвес, а социалистиг чурттарга туруп келген болгаш туруп турар тодаргай боттуг баазага үндезилеттинип тургустунуп турар дээрзин опзалап демдеглээри эргежок чугула деп, ол чугаалаан.

ЭФИОПИЯ: революция уламчылавышаан

Сөөлгү хүннериниң халаптыг болуушкуннарының түүнелиниде Эфиопияның революциязы чаа үе-чадазынче кирген. Генерал Тефери Банти баштаан контрреволюстуг болук идегеттер чурттун дээди органы — Шериг административтиг түр чөвүлелдің удуртулгазынга турганын илереткеш, оларны узуткан чок кылган. Ол идегеттер чаа ниитилел тургузукчуларының туруужунга туруп ап шыдаваан болгаш чаа Эфиопияның дайзыннарының лагеринче шилчий берген турганнар.

Африканың бо чуртунда политиктиг байдал онза нарыа болуп турары-биле кады, болганчок-ла кончуг чидиг хевирлерлиг болу бергилээр ангы демиселиниң ында улам өзүдези дыка тода көстүп турар. Ол черле билдингир: ийи-ле чыл мурнунда делегейге эң-не бурунгу болгаш эң-не хожудангай феодалдыг монархия болбушаан турган ниитилелди үндезини-биле чаарты тургузарының дугайында чугаа чоруп турары ол болгай. Малчыкчу ангылар—феодалдар, үлетпүрсан болгаш аграр буржуазиязы, шаандакы дужүметтер боттарының ямбы-хүндүткелдиг эргелерин ышкынгаш, одарыны холда туткан чепсээ салдынган болгаш патриотчу күштер улус массаның эрге-ажыктарынга таарыштыр социал-экономиктиг ханы чаартылгаларының программазын херек кырынга боттандырарынче киришкен дээрзин билип турар апарганнар.

Ол реаксылыг болуктер империалистиг күштерниң деткимчези-биле база америк төп разведка эргелели-биле демнежин алгаш, чурттун эрге-чагыргазының удуртулгазында чамдык туруш чок идегеттерни ажыгдап алгаш, монархияны катап тургузар сорулга-биле Эфиопияга күрүне эргилдезин организастаарын ораладашкан. Революстуг хөгжүдеге чүзүн-баалын мөөндакты ужураштырып, чурттун деп-шилгезинге согуушкун таварыштырарынга таарымчалыг үени манавышаан, Т. Банти болгаш ону долгандыр чызаалаан кижилер херек кырында реакцияның «бешки колониязы» болу берген.

Ынчалза-даа оларның планнары боттанып шыдаваан. Контрреволюстуг идегеттерни чыдча шапкан. Күштер шеваашкини революсчу чоннуң тиилелгези-биле доозулган. Хөй-ниити организацияларындан, үлетпүр бүдүүлгелерінің колдектиктеринден, шериг кезектериниң хөй санныг чагаалар болгаш телеграммалар Шериг административтиг түр чөвүлелдің адынга бо хүннерде кээп турар. Аддис-Абебаның болгаш чурттун өске-даа хоорайларының кудумчуларынче чүс-чүс мүң ажылчы чоннар үнүп келген. Дүмбей карангы эрткен үени чок кылган болгаш чаа хостуг амыдыралче орукту ажыктан революцияның чаалап алышкыннарын камгалаарынче кыйгырыглар массалыг митингилерде чаңгыланып турар.

Шериг административтиг түр чөвүлел-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингилери Эфиопияның көдээ черлерінде база болуп турар. Мырынай чоокта чаа-ла бижикбилиг чок болгаш карангы-бүдүүлүк чораан таваачын кижи ям бөгүн эрге-чагырганы камгалаарынче бодунуң үнүн кадруп турары ол-дур, чүге дээрге кедергей дерзин феодалмонархистиг тургузуг үезинде бодунуң таваржып чорааны човулан-хилиичектен болгаш доорамчылаашкындан чарылганын ол таваачын чаа эрге-чагырганың ачызында деп чүвени биле бергени ол-дур.

Эфиопияның улузу Шериг административтиг түр чөвүлелди долгандыр улам сыныг каттышкан.

(СЭТА).

ИНДИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИН ОРНУКШУТКАНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Февраль 13-те индий улус февраль 11-де мөчээн Индия Республиканың Президентизи Фахруддин Али Ахмедти соолгу орукче үдээн.

Президентиниң Раштрапати Бхаван деп ордузундан артиллерий даштаашкыны-биле Республиканың парламентизиниң бажыныынче орукшудулга чыскаалы шимчеп чорупкан. Президентиниң мага-бодун салган лафеттиң соо-биле Президентиниң кадайы болгаш төөредери, чазактың кежигүннери, даштыкы делегациялар олурган машиналар шуужуп чорупкан. Кажыдалдың чыскаалыга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дарганының оралакчызы Н. М. Матчановка баштаткан совет делегация база киришкен.

Фахруддин Али Ахмед-биле байырлажып чарыры-биле чурттун бүгү черлериниң хөй-чүс муң индийжилер четкилеп келген. Төп парламентиниң бажыңындан ырак эвес черге Президентиниң орукшударының өзулалы болган. Аңаа Индияның Президентизиниң хүлээлгезин күүседип турар Б. Д. Джатти, Премьер-министр Индира Ганди болгаш чазактың кежигүннери, даштыкы делегациялар киришкен.

Арагалаар чоруктун өг-бүлеге хоразы

Өг-бүле — социалистиг ниитилелдің үндезини. Ынчангаш бистің партия, чазаавыс өг-бүле айтырыгларынче онза сагыш салып турар. Ооң бир тодаргай чижээ болза, бичии уругларны ясли-садтар-биле хандырарын калбартыл, бот-иелерге болгаш эвээш орулгалыг өг-бүлелерге акша дузаламчылын көргүзүп, өскүс уругларны школа-интернаттарда өөредип турары болур.

Кижилерни социалистиг хөөйлу-дүрүмнү быжыглаарыны, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг кодекизин хажык чок сагыырының чурумунга кижизидер талазы-биле бисте хөй ажылдар чоруттунуп турар. Ооң-биле чергелештир эргиниң артымышкыннарынга, ылангыя арагалаар чорукка удур шыңгыы демиселди чорудуп турар бис. СЭКП ТК-ның 1972 чылдың июльда хүлээп ылангыя арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында мынчыар бижээн: «Арагалаашкын болгаш алкоголизм кижиниң кадыынга, угаан-медерелинге, моральдыг өвүр-хевириңге, кижилерниң салгалынга болгаш күрүнеге биче эвес хора-когаралды чедирип турар».

Арагалаар чорук совет өг-бүленің аас-кежиктиг амыдыралын, ашак-кадай улустуң аразында найыралын үрен, будаар. Ол бир дугаарында ажытөлдүң шын өзүлде-кижизидилгезинге канчаар-даа ажок багай салдарлыг. Арагалаар ада-иелерниң ажы-төлү колдуунда угаан-бодал талазы-биле чедир сайзыраваан, өөредилге, кижизидилгези кошкак болур. Ындыг өг-бүледе өзүп турар бичии уругнуң организми кошкак, аарычал болурун эмчилер бадыткап турар. Чижээ, эки амыдыралдыг ада-иелерниң уругларының 81,9 хуузу, а арагалаарларының чүгле 17,5 хуузу кадык болуп турарын шинчилелдер көргүскен.

Эзирик чалчыттынар, шошсодаа үндүрер кижилерниң ажы-төлүнүң чүгле чуруму, өөредилгези багай болурундан ангыла, олар иазы четпейн чораан боттары арагаже хандыкшып, ниитинин көрүм-чурумун үрээр, харын-даа кемхерек үүлгедиптер таварылгалар хаая эвес. Ынчангаш уругларны арагалаар чорукту көөр хөөн чок болурунга кижилери бистің совет кижилерниң, шуптувустуң дөрт хүлээлгевис болур ужурлуг. Чүге дээрге арага ижиптер апарган эдээди ооддар, уругларны эде сургап, кижизидери, ол бак чаңчылдан уштуру кончуг берге болур дээрзин чогуур органнарның ажыл дуржулгазы тода бадыткап турар. Иазы четпээнинер арага аймаан бичии-даа ижип чоруур болза, олар удавас улуг арагачылар апарып болур деп, сураглыг психиатр Н. Стрельчук айыткан.

Арагалаар чорук ашак-кадай улустуң аразында найыралын бөксірадыр деп үстүнде чугаалалывыс. Ооң түннелинде аасдыл, алгыш-кыыш үндүрүп, өг-бүлелин бузуп, бот-боттарындан чарлыр таварылгалар эвээш эвес. Чижээ, хамааты С кадайы С-биле 24 чыл дургузунда кады чурттап келгеш, сөөлгү үеде үргүлчү арагалап, амыдырал-чуртталгазы будулуп эгелээн. Ооң түннелинде кадайы ашаандан чарлып алырын дилээн билдириишкинни суд органнарынче киирген. Суд ооң дилээн хандырган. Хамааты Л. бодунуң арагачы ашаа Л-ден чара бадылаарын дилээн билдириишкинни хоорайның улус судунче киирген. Ол дилег база хандыртынган. Ындыг чижектер суд практикалында эвээш эвес: чүгле 1976 чылда безин ажытөлдүг 300 ажыг ада-иелерни оларның чарлыр дугайында билдириишкиннерин ёзугаар улус судтарынга чара бадылаан.

Арагалаар чорук ооң аңгыда ашак-кадай улустуң аразында харылзааазынга база багай салдарлын хөй санныг шинчилелдер көргүскен. Ылангыя шээр зарыгларның тыптыр болгаш тараар чоруу кол нуруузунда арагалаашкындан, эзирик кылган харылааладан болуп турар. Венеролог В. Волковтуң шинчилелин ёзугаар алырга, паш аарыыдан аарааннарның 90 хуузу, сагаа аарыыдан аарааннарның 95 хуузу эзирик чораан ындыг аарыга таварышкан болуп турар.

Арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселге өг-бүленің хереэжен ээзинің ролю дыка улуг болуп турар. Сураглыг чогаалчы М. Горький чогум-на хереэжен кижи бодунуң өг-бүлезинде арагалаар чорукту дазылындан тура тыртып, узуткаар ужурлуг дээрзин бижээн болгай. Ынчалзажок чамдык өг-бүлелерниң хереэжен ээлерин ийихпе азы бот-иелерни көөрге, чаржынчыг болгулаар. Хөй уругларлыг дээш, эвээш орулгалыг дээш күрүненің бергеи дузаламчы акшазын ажы-төлүнге аъшчем, идик-хеп садып бээриниң орнунга дөгере арага садып ижип алган, арны-бажы хапыйтыр ыжа берген, магазинер чаны тегерип кылаштажыл турар чамдык не хереэженнерни көдээ суурларга-даа, районкар төптеринге-даа көрүп болур.

Өг-бүленің кежигүннери болгаш ажыл-ишчи коллективтер арагалаар кижилерни эмнедир база эде кижизидер талазы-биле дээштиг ажылдарны чорудар ужурлуг. Арагачыларга хамаарыштыр ап чорудар хемчеглерни күш-ажыл хөөйлузунда тодаргай айыткан. Чижээлээрге, арагалаар кижиге дыштанылга бажыңнарынче, санаторийлерге, курортларже баар путёвкаларны бээрин сокдадыры, чуртталга бажыны алыр эдлчээнден сонгаралдыры, ажыл шагы үскен дээш харын-даа ажылдан үндүреринге чедир хемчег алыры дээш оон-даа ыңай.

Ол ышкаш ашак-кадай болурунуң болгаш өг-бүле дугайында хөөйлуда өг-бүлени бүгү тала-биле быжыглаарын, иенің болгаш бичии уругларның эрге-ажыын камгалаарын, аныяк салгакчыларны шын кижизидери дээш бүгү хамаатыларның харысалгалыг болурун дүрүмчүткен. Бир эвес ада-иелер ажы-төлүн кижизитпейн азы ада-не эргезин соора ажыглап, уругларына каржыланып, боттарының төлеп чок ажы-чаны-биле оларга багай салдарны чедирип турар болза, ындыгларның ада-не болур эргезин судтуң шиитпирин ёзугаар казыыр. Арагачы кижи бодунуң өг-бүлезин материалдыг берге байдалга таварыштырып турар болза, ооң ажылдап алган акшазын азы пенсиязын бодунга бербейн, кадайы азы назы четкен уруглары алыр кылдыр РСФСР-ниң Хамааты кодекизинің 16 чүүлүнде айыткан.

Ооң аңгыда эки тура-биле эмнедириңден өйталаан азы эмнеткеш, катап арагалаан, ниитиниң корум-чурумун үрээр, орта ажыл кылбас, арага аарыындан аараан арагачыларны улус судунуң шиитпирин ёзугаар бир чылдан ийи чылга чедир албан-биле эмнедириниң эмнелге-күш-ажыл профилакторийинче чорударын 1972 чылда үнгеи доктаалда айыткан.

Арагалаар чорукка удур демисел түр үениң эвес, нарын болгаш хүн бүрүнүң айтырыы болуп турар. Ынчангаш бо ажылды хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш кижи бүрүзүнүң хераа кылдыр көөрү эргежок чугула.

А. ХОВАЛЫГ.

Тыва АССР-ниң юстиция министри.

Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының идик даараар мастерскаязы эрткен 1976 чылдың планныг онзалдаларын чедиишкиннинг күүседип, коллективке бирги черни алган.

Бо мастерскаяда социалистиг чарыштың мурнакчылары хөй. Оларның бирээзинге идик даараар бедик мергежилдиг мастер В. Целищев хамааржыр. Хөөчүн мастер бодунуң хууда планын ай санында доктаамал ажыр күүседип келген. Виктор Владимирович даараан идиктериниң шынарынче нол кичээнгейин салып турар. Чагыгчыларның талазындан ооң адынга хомудал кирип көрбээн. В. Целищев кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: идик даараар мастерскаяның мастери В. Целищев.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

МЕДЭЭЛЕР

Кур черниң үрезини

КАЗАХСТАН. Республиканың тараа продуктуларының комбинады чурттуң Чөөн-талакы районнарынче үрезин тарааның баштайгы болүүн чоруткан. Тюмень, Иркутск, Чита областарже, Алтай крайже, Бурят АССР-же чалын чажар ийи чүе мун тонна кызыл-тастың бедик сорттуг үрезинин чоруткан.

Казахстан чуртка хөй үрезин белеткээр чер болу берген. Ылаңгыя кур черлерге өстүрген кызыл-тастың сорттары чаагай болгаш нептерелдиг апарган.

Часкы тарылга эгелээже чедир Сибирьниң болгаш ыраккы Чөөн үүктүң районнарының ажыл-агыйларынче республика 360 мун тонна кызыл-тастың сорттуг үрезиннерин үдүрүп чорудар.

Эки белеткеттинген

РСФСР. Саратов областың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылдың бо үеэ-биле денноэрге үжеп мун тракторну хөйнү бүрүп белен кылдыр септеп белеткээн. Бүгү районнарга бо чылын тракторлар септээринин талазы-биле туск-кайжыткан техникти хандырылганың черлерин «Сельхозтехниканың» системазынга бир-ле дугаарында тургускулаан. Ол чаа арга техника белеткээринин темпизин бедиткен.

Документалдыг кинолар

УКРАИНА. Медээ-документалдыг фильмериниң Украина киностудиязының мастерлери республиканың хоорайларының дайынчы болгаш ажылчын намдарының чыл демдеглелинге чаа кино-чуруктарны немээн. Ол дээрге Улуг Октябрьның 60 чылынга турааскаткан «Бердянск—хүннээрек хоорай» деп кино-очерк болур.

В. И. Ленинниң соратниктерининң — революцияның болгаш хамаатты дайынның маадырларының дугайында, беш чылдар планнарының күүседикчилериниң, бистиң амгы үежилериистиң дугайында тоожуп коргузерин кинопублицистер чогаадыкчы планнарыпта киирип турар. «Деп эргелиглериң аразында» деп өөрлеп үш кинонун сооргүзүп «Ленинчи орук-биле» деп адаан. Украинага стахановчу шимчэшкининиң тоогузун болгаш хөгжүлдезин көргүскен документалдыг материалдар «Салгалдарның күш-ажылчы чаңчылы» деп кинонун үндезини болуп кирген.

Аппараттарны белеткээр

БЕЛОРУССИЯ. Мында бажыңга ажытлаар соодукчулар белеткээр талазы биле «Атлант» деп каттыжышкын чуртта эң улуг будүрүлге болу берген. Оон составында Минскиниң, Смоленскиниң Алитусскийниң соодукчу кылыр заводтары, а ол ышкаш Мажейкайскийниң компрессор заводу кирип турар. Соодукчулар будүрерин специализастаар, оларның ажыктының болгаш шынарын бедидер дээш ол будүрүлгеня ынчаар топчудүп, моонноэн.

«Атлант» бо чылын-на камерниин ишкири 120-деп 280 литр чедип турар миллион ажыг аппараттарны белеткээр. «Минск-12» деп чаа соодукчуну белеткээрин доозуп турар.

Өг-бүледе үс кижи

АЗЕРБАЙДЖАН. Кельбаджарск районуун бедик даанда Гамышлы суурнуң чурттакчылары чоокта чаа Рустам Халиловтуң чаңгыс чер чурттуглары бо улуг өг-бүлеге үүс дугаар уругнуң немешкепин байырлалдыг демдеглээн. Ол дээрге оон уругларының бирээзиниң төлү үүве-дир.

Ол ыяш ажыл-агый ажылдакчызының кадайы 90 харлыг Тапалы болгаш уругларының дөртү 10—11 чедир уругларны төрөөп, өстүрген. Ол велерге шуптузунга «Иленин маадыры» орденни болгаш хүндүлүг аттарны тывыскан.

(СЭТА).

◆КИЖИЛЕР ◆ФАКТЫЛАР ◆БОЛУУШКУННАР◆

ЧАДЫРЛАР ТУРГАН ЧЕРДЕ

Суур хоорай бүрүзү-ле эвээш-биче-даа бол, эрткен оруктуг, чаагай төөгүлүг боор. Оларның тургуступар черинге баштайгы өргенни каккан кижиден эгелээш, чылдан чылче өзүлдеп истеп көөр болза ол кымга-даа солун.

Адыр-Кежиг... Аңаа пааанда чаңгыс орген-даа турбаан. Тожу араттар социалистиг чаартылганың хаяа чыгыы дегбээнде, сууржуп амыдыралче кыйгы үн дыңналбаан шагда база-ла тайга-даскыл, арга-эзим эргип-кезип, чадырлар тип көжүп чораан. Адыр-Кежигге баштайгы орген какчып, бажын тутканнарның бирээзи —хоочун тудугжуга ужуражып, оон чаа амыдыралды тургусчуп кирипкен эрткен оруунун дугайын сеткил ханыр, сонуургап дыңнап ордум. Ол бежен ажыг харлыг, чодурчодур салааларлыг, балды сывын үр-ле тудуп келгениннде боор, эдыштары ширилеңчек; айтырыг салып каап соонда то каап-ла орар, ындазында черле эрестиргии, чугаа-сооткур кижи болду. Оон чугаазындан суурнуң канчаар тургустунуп, өзүп сайырап келгени каракка бүлүрерин көстүп келди...

Делгем өрээлдерлиг, улуг чырык сонгаларлыг шевергин чараш туттунган ыяш бажыңдан хөөрежи-хөөрежи, үүнүп келдивис. Хем эриин хаажылай шойлуп чоруй барган чаңгыс аай хевирлиг туттунган бажыңнарның хоолайларындан хоюг көк-көк ыштар дээрже шойлуп үнүлээш, чайгаар-ла эстин читкилей берин турду. Суурнуң база бир ажыл-ишчи хүнү эгелээлек. Чараш чаагай школаже өөреникчилер, а улуг делгем ясли-садче бичии уругларр катты-хөглүг шуушкан, черле кижи бүрүү тус-тус ажылынче далашкан, бир-бир бодааргa шимчеп дойлуп үнүп келген кымыскаяктар-ла.

— Дөө-де, суур ужунда чавыт куу бажыңнар ол-дур, баштайгы тудугну ооц эгелээн бис. А/дөө өрү арыг кыдыынга кезек чадырлар турган, оларның ам ора-сомазы-даа чок—деп, чугаазын түнеп кааш, хоочун тудугжум Шөмбүл Сотпаевич Самбуу ажылынче харны шыгырадыр далаштыг базып чорупту.

Суурнуң баштайгы тавалан салыпкан кижиниң чугаазынын тайлымы-биле эрги, чаа амыдыралды деңнеп, бодап, ылаңгыя мыя бо хайныышкынныг үени—чаа суурнуң эртенги чуруун көргеш, иштимде өөрүп, магадап тур мен. «Баштайгы чаңгыс өрээл бажыңарга үш-дорт өг-бүле сыңмарлажып чурттап турду» дээн-не» болгай. Шынап-ла, оларны амгы хевириң чаңгыс аай улуг делгем шевергин туттунган бажыңнарынга деңнээрге, чаржынчыг, даштыңдан безин көөрге, бичии казанактар-ла.

Ук суур чурумалдыг чараш, таарымчалыг черде тургустунган. Мурууу талазында, эриин сеглегер ногаан шивилер, дыдыраш хадыңнар, чодур сарыг дыттар, он-баазын чечек, амданны, кат-чимис, хөлбен ногаан шык каастаан Тоора-Хем кыңгырадыр ырлап бадып чыдар, кедээ талазында аргаяштыг кезек-кезек даглар, делгем шөлдер чаптып чорутган.

1949 чылда колхоз тургустунар биле-ле тудуг-суур шаңкын өзүп хөгжүп, ол арбанның арат чопу колхозка мөөңмөөңү-биле кирип эгелээн. Шөмбүл Сотпаевич колхозка бир-ле дугаарында киргеш, бодунуң билиг-мергежилиниң аайы-биле тудугжулап ажылдай берген. Баштайгы үеде колхозка караш дээр чаңгыс-даа машина чок турган болгаш, аът—кол күш боон, чайын—терге, кыжып—шанак—машина ол. Ынчангаш чудукту шанак, терге өйлеп кезер болгаш, ол чүгле 5—6 метр хиреле боор. Ооц ужурунда баштайгы бажыңнарның хемчээли биче боон турган чылдагааны ыда. Тудугта хереглээр чымчак ыяшты Азас хөлдүн ынды Кадыргы-Аксы деп черден чайгы өйде суг-биле салдадын бадырып ап турган. Ол ажыд база-ла белен эвес, харын-даа айыылдыг. Ынчалза-даа чаа, суржуң амыдыралды тургузар дээш хей-аът кирген эрес шудургу тудугжу араттар аңаа торулбаан. Арга-эзимде, таваа салдынып турар суурда ажыл-ишчи чугаа-соот, балды, хирээ даажы дуп, хүн чок чаңгыланып-ла үнген. Колхозтуң тургустунган чылында он хире чуртталга бажыңнары болгаш бир школа бажыны туткан. Аңаа баштай араттарның уруглары дөртү класска чедир хаара туттунган. Ол булунга бо дээрге улуг өөрүшкү, байырлал болган. Эртем-билиг чедип алыр дээн бичии тожу чаштар ыыпар соктүп-ле эгелээн.

Шөмбүл Сотпаевич чурттталга бажыңнары, школа, эмнелге, магазин, клуб дээш ол суурда оске-даа тудугларга бодунун үлүг-хуузун төлептиг-биле киирип келген. Оон соонда чылдарда амыдыралының аайы-биле колхозка бир кезек үе иштинде ии болгаш саар белер кадарын турган. Чаңчыкканы тудуг ажылы оон сагыжындан ыравайн чораан. Шөмбүл Сотпаевичиниң уругдарыы өзүп доругуп келген. Школага уругларын өөредип алыр соруулга-биле ол хараңг баштыг ырак тайгалардан шыпаже кирип «соолгу кештү» кылган. Төрээн суурун хүндеп хүнче өзүп маңдып-ла орар болган. Уруглары школага өөренип, а боду биеэги-ле ыпак ажылын кылып кирипкен. Катап-ла тудугжу өөрүүнүң арызында. Машина-техника колхозка көстүп келген, хол-биле кылыр ажыл өөрүп чиигеп орар. «Бо дээрге төрээн партиивыстың, Совет чазаавыстың ада сагыш салыыкшыны, буянныг ачы-дуза-дыр ийин» деп ол өөрүнге өөрүшкү-маңнайлыг хөөрээн орар.

Бодүүн арат Шөмбүл Сотпаевич Самбуунуң Охем сумузунга арево үүрүнүң даргазындан эгелээш, тудугжу, кадарчыга чедир эрткен күш-ажылчы оруу ыдыг. Ол — ийиги болүктүн инвалиди. Ынчалдаа од аңаа олурун чаңчыкпаан болгаш, амгы үеде склад эргелекчилеп ажылдап турар.

— Төрээн суурум каракка көзүлдүр-ле шапкын өзүп-ле тур. Малчын, Найырал, Аласдээш кудумчулар-ла көвүдээн. Тудуглар туттунуп-ла тур. Амыдыралга чугула хереклиг черлер ам барык шупту бар суур бо. Ону магадаар, аңаа чоргаарланыр-дыр мен. Шаанда ойбак-дыдык чадырлар турган чер ам кандыг-дыр, көрүнер даан—деп, хоочун коммунист тудугжунуң демби эртен чада кырынга үнүп келгеш, мөнөө тайылбырлап чугаалаанын сактып бодап, өөрүшкүм хайныкты.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ,

Тожу.

ЧОНУНГА ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Антон Шойгарович Мандан-Хорлуу 1955 чылдан эгелээш, бо хүннерге чедир Өвүр райкүүскомунуң сан килдизиниң эргелекчизинге үзүктел чок ажылдап келген. Назы-хары улгады берген болзе-даа, ажыл-херек дээш амыр-дыжын билбес кижини Хандагайтынин депутады. Ол бодунуң депутат хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип, чоннуң бо бедик идегелинге төлептиг болуп турар. Округунуң бүгү ажыл-ишчилериниң бергилээн чагыгларын күүседип боттандырары ындыг-ла белен эвес дээрзин ол билир. Ынчангаш суурнуң улуг, биче чурттакчы чону хүндүлээр. Антон Шойгаровичиниң хөрээн ангыаңгы чылдарда үре-түнелдиг ажылы дээш шаннадып чораны чазактың шанналдары—орден, медальлары база «Шылгарангай сан ажылдакчызы» деп хөрек демдээ каастап чоруур.

Хоочун коммунистиң амыдырал-чуртталгазы хөй-ниитинин ажылы-биле тудуш холбашкан. Ол хүлээнип алган ажылын күүсетпээже черле доктаавас чанныг. Антон Шойгарович—район Советинин депутады. Ол бодунуң эзи Полина Мандан-Хорлуу пенсияже үнген-даа болза, база аңаа олурбайн, суурнуң ажыл-ижинге бодунуң үлүүн киирип турар. Мандан-Хорлуулар үлегерлиг ада-ие. Олар ийи уругну өстүрүп кижизиткен. Улуг оглу Владимир Москваның аъш-чем институдун дооскаш, ам Чадаана хоорайда ажылдап турар, а кызы Люда—Иркутскиниң экономика институдун бо чылын доозар.

Чоокта чаа Антон Шойгаровичини хандагайтыжылар пенсияже байырлалдыы-биле үдээн. Назы-хары улгатса-даа, ажыл-ишке сеткилиниң ханызындан бердинген кижи хүндүлүг дыштанылгаже үвер турза-даа ажылын уламчылап, хөй-ниитинин хөрээнге бодунуң үлүүн киириштирип чоруур.

М. МАДОН.

Тес-Хем район.

МАГАДАДЫМ

Оглумнуң оргазы аарып чоруур апарган. Самагалдай эмнелгезинге шипчидериске, республиканың туберкулөзка удур диспансеринче бижик кылып берген. Кызылга келгеш, диспансерге баарыыска, ол-ла хүн анализин ап, рентгенге киирди.

Бистя райондан келген дээрзин билгеш, диспансерниң келген улус хондурар тускай общежитиезинге хонуп адыр кылдыр бижик кылып берди. Чеде бээриске, арыг ак чоорганнарлыг орунар салган, чылыг, чырык өрээлге бисти чыттырды. Өвүрден келген ийи малчын-биле кады адаа дыштыг, амыраш хондувус.

Эртемнде диспансерге баарыыска, оглумнуң аарыын илередип тып каан, документ-бижиктери белен болду. Оглумну Балгазында уруглар санаторийинге эмнедири-биле ынаар баар бижикти дораан берди. Диспансерниң эмчилери магалыг-даа эвилеп-ээлдек, ажылдан турда шалып кижилер чүве-дир. Совет кижи, оон кадыкшылы дээн ынчаар сагыш салып турарына кижи черле канчап өөрүвес боор.

Э. ЧООДУ.

Тес-Хем район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

КУБОК—БАРЫЫН-ХЕМЧИКЧИЛЕРДЕ

Хостуг хүрешке республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң команда болгаш хууда бирги чер дээш маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде Кызылга болуп эрткен. Аңаа республиканың он районнарындан 116 эң шилиндек мөгелер күжүн шенежир дээш келген. Оларның аразында хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерлери Федор Ондар, Анатолий Кара-Сал болгаш спорт мастерине 12 кандидаттар база хүрешкен.

Эң чиик деңзиге болган маргылдаага Барыын-Хемчик районнуң төлээзи, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерине кандидат Александр Доржу бодунуң онагларын чиик октап, арыг тиилелгелерни чедип ап турган, 1977 чылда ниитилелдиң чемпиону атты төлептиг-биле чаалап алган. Кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Владимир Кол биле Таңдының мөгези Владимир Аигыр-оол ийиги, үшкү черлерни эзлээннер.

Кызыл районнуң шилиндек командазының кежигүнү, бистиң республиканың өзүп орар, талантылыг мөгелериниң бирээзи Александр Чылбак-оол биле Барыын-Хемчик районнуң төлээзи Сергей Хомушку олар 52 килограмм деңзилиг мөгелериниң хүрежинге алдыгы салыгга чедир кайызы-даа кымга-даа октатпайн келген. Алдыгы салыгда олар бирги чер дээш хүрешкеннер. Маңаа Александр Чылбак-оол удурланыкчызын 54 секунда иштинде чан бажынга арыг салгаш, чемпионнаан. Болуп эрткен маргылдаага эң-не солун хүреш 57 килограмм деңзилиг мөгелериниң хүрежинге болган. Бо деңзиге 29 мөге хүрешкен. Улуг-Хем райондан келген ССРЭ-ниң спорт мастерине кандидат Юрий Карбы хевис кырынга үүнүп келгеш, чараш, аваангыр, кашпагай аргаларны ажыглап тургаш, удурланыкчыларын чиигі-биле октап ап турган. Хүрешти сонуургап келген көрүкчүлер ССРЭ-ниң спорт мастери Анатолий Кара-Сал биле Юрий Карбының хүрежин улуг сонуургал-биле көргеннер. Бо ужуражылгага ийи мөгениң кайызы-даа хостуг хүрештиң нарын аргаларын ажыглап, кончуг чараш хүрешкеннер. Ужуражылганың түңнелинде Юрий сан талазы-биле арыг тиилелгени чедип алган. Бо деңзиге үшкү черни кедээ ажыл-агый техникумунуң төлээзи, спорт мастерине кандидат Маадыр-оол Биче-оол алган. Ол тиилелгеже чүткүл дээш тургускан тускай шаңналды база алган.

62 килограмм деңзиге кедээ спортчуларның 1977 чылда чемпиону ат дээш түңнел хүрешке республиканың шыырак мөгелериниң бирээзи, ССРЭ-ниң спорт мастери Федор Ондар биле өөң өөреникчизи чораан Таңдыдан келген спорт мастерине кандидат Валерий Самбуу олар ужуражы берген. Солун хүрештиң түңнелинде Валерий Самбуу башкызын чан бажынга арыг салгаш, тиилээн.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозтуң агроному, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерине кандидат Александр Монгуш 68 килограммга, Каа-Хемден келген бирги разрядчы Борис Лопсан 74 килограммга, Барыын-Хемчиктиң мөгелери, спорт мастерине кандидаттар Виктор Попов, Сергей Одан-оол олар 82,90 килограммнарга база чемпион болганнар.

Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде Барыын-Хемчик районнуң мөгелери команда талазы-биле бирги черни алгаш, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчиир кубогун, бирги чергениң дипломун чаалап алган. Эртиен чылгы чемпион—кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары ийиги, Таңды районнуң командазы үшкү черни эзлээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: 1977 чылда кедээ спортчуларның чемпионнары (оң талазындан) Ю. Карбы (57 кг), А. Чылбак-оол (52 кг), А. Доржу (48 кг), В. Самбуу (62 кг), А. Монгуш (68 кг).

МУРНУНДА—ГЕОЛОГТАР

Найысылаал Кызылдың үлетпүр, будүрүлге, албан, организация, өөредилге черлериниң команда талазы-биле шыдыраа маргылдаазының алды салыы доозулган. Чаңчыл өзүгаар чыл санында эртип турар бо чемпионатка тостан он чедир командалар доктаамал киржип келген. Бо хүннерде болуп эртип турар бешки чемпионатта 4 эр, 1 хөрөөжен ойнакчылардан тургустунган 9 команда бирги чер дээш демиселди үргүлчүлевишаан.

Хоорайның үш дакпыр чемпиону—геологтар командазы № 4 профессионал-техникти училищениң сургуулдарын 5:0, автоорук техникумунуң толээлерин 4:1, радиотелевидение дамчыдар топтуң шыдыраачыларын 5:0, радиокомитетти коллективин 4:1 сашта уткан, оске арткан командаларны мурнай берген.

Эрткен дыштакыр хүннерде Пионерлер бажыңының бирги разрядчы Н. Онуфриев капитаннаан командазы радиокомитетке, автоорук техникумуна Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң командазынга туе-тузунда уттурган.

Бирги хөлде ойнап турар шыдыраачыларның бежи бирги разрядтың эдилекчилери. Оларның аразында хоорай чемпиону В. Луканов 4,5 сашны ап, амдыызында кымга-даа уттурбаан. Ийиги разрядчы И. Толпышев база бо хөлге эрткен чылын чемпион атты чедип алган А. Митус, дуржулганы шыдыраачы Н. Онуфриев оларны баштайгы оюнкарда уткан.

Ийиги хөлдүн шыдыраачыларындан М. Кузьмин биле Б. Ооржак аштырыышкын чок чоруп турар. Геологтар командазының толээлери В. Брежнев, Т. Сидоренко боттарының хөлдеринде чедишкининг салып, оюн бүрүзүүде арыг улуг сашнарын ап, тиилелгеже дидим чүткүдүг ойнап турар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Сонуургактарга

ТЕВЕНИҢ «ТЫВЫЗЫЫ»

Дириг амытаннарның организминин тургузуун өөренип тура, чүгле кижини шинчилээш хөй чүве билип ап шыдаваа болгай бис. Ынчангаш, ол ажылга кургаг черниң безин дириг амытаннарын ажыглап турар бис.

Суг чокта шыдамык амытаннар бойдуста хөй. Оларның бирээзи—өрге. Өргениң «өг-белери» миллион-миллион чылдар иштинде куруг ховуга чурттап, сугну кончуг эвээшти ажыглап чораан.

А сугну өзүлүг-ла «камнап» билир мал—теве. Ону өөренири-биле институтта туттайн турар. Ынчалза-даа тевениң амыдыралын эртемденнер көргеш, кайгамчыктыг түңнелди кылган.

Чыдып алган тевени көөрге, ыяап-ла хүнче баштаныр алган чыдарын эскерген кижилер эвээш бооп чадавас. Шак ындыг байдал-биле ол бодунга дээш турар хүн хереллиниң күжүн эвээжедип турар. А теве хөй-хөй үе иштинде суг чокка шыдаар дээрзин барык кижи бүрүзү билир. Үүе ындыгыл?

Тевениң организми сугну «камналгалыг» чарыгдап турар. Кижилерниң ишкен суунуң бусталыры хөй, үүе дээрге кижи организминге доктаамал температура тургузар дээш ындыг. А теведе доктаамал температура чок. Дүне оон эзди сериидеп, температураны чавызаар. А дан адын олурда, температура 34,5 градус чедер, а чогум кежээлектей 40 градус чедир бедий бээр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, тевениң организми температураны ынчаар солун тургаш, сугнуң бусталыр чоруун болдурбайн турар.

Ол «механизмниң» чажыдын билип алыр болза дыка солун ийик. Кижи бодунуң организминге сугнуң 10 хуузун чидириптер болза, оон күш-ажыл кылып шыдаар аргазы оксундуруп, ханы тестелип, харын-даа аар салдарлыг бооп болур. А теве сугнуң 30 хуузун безин чидирип тургаш, оон чүрээниң ажылдаары ой-тап, кандыг-даа бергени чиик шыдажып эрте бээр.

Тевениң ол «чажыдын» илередип шыдаар болзувусса, кижиниң организмин изиг-биле демиселге шыдамык кылдыр чаңчыктырып ап болуруну аргазы тыптып кээр чадавас.

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ

Телевидение

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Тоол аалдап келди». «Мастерлер хоорайы». Уран-чечен фильм.
12.05—«Дириг амытаннар делегейинде».

КЫЗЫЛДАН

13.05—Документалдыг фильмнер программазы: 1. «Кезээде кады». 2. «Москва дугайында чугаалар».

МОСКВАДАН

15.00—«Гермес болгаш оскелер-даа». Документалдыг телефильм.
15.30—«Москва школачыларының күүседеэзинде орус болгаш совет шулукчуларының шулуктери».
16.00—«Аваның школазы».
16.30—«Орус аян-чорукчулар болгаш шинчээчилер». П. Семенов — Тянь-Шанский.
17.00—17.10—Чапсар.
17.10—Уругларга фильм. «Ырыга дорт демдек». Уран-чечен телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.30—«Улуг Октябрьның 60 чыл оюн толептиг уткуур». Дамчыдылга.
19.00—«Бригаданың хол үжүү». Телефильм.
19.15—«Азия диптиң төвүнде». Дамчыдылга.
19.45—Телемедээлер.
19.55—Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00—Медээлер.
20.10—«Шуптузун биликээр мен». Киножурнал.
20.20—«Кижи болгаш хоойлу».
20.50—Торүттүнген хүнүнде боор 175 чыл болганында. В. Гюго — «Базындыраннар». Хөй серия-лыг уран-чечен фильм. (Франция). 1-ги, 2-ги сериялары.
22.50—23.30—«Ye». Информастыг программа.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзүгаар алырга, богүй республикага бүргеп, алзыр, чагбас. Ямы-бүрү угданыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 12—18, оске арткаларынга 20—23 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 21—23 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Флорентийскаяда чаа чүүл» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Боданып алдың бе, байыр чедирип тур мен» 9.00, 16.50. «Светофор» киноклуб 10.40, 15.00. «Петр хаан арапты кадайлаңдырган дугайында тоол» 12.30, 18.30, 20.25 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үнуштер делегейинде» киноклуб 15.00. Бо ынакшыл болган болза? 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Светофор» киноклуб 15.00. «Чурттаарының хевир-шинчизи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

● Кызылдың аъш-чем садыы ада-чурттуг болгаш даштыкы арагаларның 0,7 литр, шампанскоениң 0,8 литр хемчээлдиг шилдерин бирээзин-не 17 копеек-биле чаңгыс удаа чыып садып алырын чорудар.

Айыттынган хемчээлдиг арага шилдерин хүлээп алыр пунктуларга оларның ажылдаар шактарында садарын дилеп тур. Оларның адрестери ындыг:

1. № 3 магазиниң хүлээп алыр пунктузу—колхоз рынокунуң девискээринде.
2. № 13 магазиниң хүлээп алыр пунктузу—Найырал кудумчузунда «Восток» деп, автобус турар черде.
3. № 42 магазиниң хүлээп алыр пунктузу—АТБ-3-түн чанында, Енисейниң солагай эриинде.
4. № 18 магазиниң хүлээп алыр пунктузу—Алгы заводунуң районунда.
5. №34 магазиниң хүлээп алыр пунктузу—Пушкин кудумчузунда.

● Чадаана хоорайга будүрүлгеден дашкаар III класстың чолаачыларының курстарынга өөредири-биле өөреникчилер чыырын Кызылдың автошколазы үргүлчүлеп турар. Өөренир хуусаазы 5 ай. 1977 чылдың февраль 1-де өөредилге эгелээр.

Адрес: Чадаана хоорай, Тиилелге кудумчузу 95-а, автошкола.

● ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы секретарь - машинисткаларны курстарга хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы 3,5 ай, өөренирниң ортээ 68 рубль. Курстарга 8—10 класс этеннинг кижилерни хүлээп алыр.

Өөредилгениң эгелээри: эртенги бөлүкке 1977 чылдың март 14-те, хүндүскү бөлүкке март 17-де, кежээки бөлүкке—март 31-де эгелээр.

Адрес: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49, төлефон 2-27-75 болгаш 2-25-28.

● Кедээ болгаш хоорай школаларының доозукчулары! Силерге Кызылда Күрүнениң педагогика институдунуң химия кафедразы бот-өөредилгениг консультация пунктузун ажыткан.

Химияның школа курузунуң билдинмес айтырыгларының талазы-биле болгаш бодалгаларны бодаарынга кафедраның башкылары бижимел сүмелерни бээр.

Институтка киреринин шылгалдаларынга белеткенир талазы-биле тайылбырларны болгаш сүмелерни ап болур силер.

Институттуң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34, 205 болгаш 317 дугаар өрээлдер.

ХИМИЯ КАФЕДРАЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораанчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-22-64, чаагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректораарның 2-27-41, бухгалтерааның 2-12-45, секретариат тып 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 113.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Иом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00468.